

ReVision

Förstudie till de nya berättelserna om Jönköpings förflutna.
Ändrade perspektiv 2009 till 2014.

CLAES PETTERSSON

ReVision

Förstudie till de nya berättelserna om Jönköpings förflutna.
Ändrade perspektiv 2009 till 2014.

Rapport, foto och ritningar: Claes Pettersson där inte annat anges

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: TMG Tabergs, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning.....	7
ReVision. En bakgrund.....	8
Målsättning - behovet av en ny strategi.....	9
Referensgrupp i projektet.....	11
Projektsamverkan 2010 - 2014.....	11
Metroprojektet i Köpenhamn.....	13
Barn i Stan.....	15
Egna röster, Egna bilder.....	16
Stadsjord i Göteborg.....	19
The Early Modern Town.....	20
Sverige 3.0.....	22
The City Fortress Project.....	23
Vordingborg - Dansk Borgcenter.....	25
Arbetsplan för rapportering.....	26
Problem. Ombyggnad och reorganisation.....	28
Case studies.....	29
1. Ölmstad 2011.....	29
Insatser i Ölmstad.....	30
2. Jönköpings slott 2011 - 2012.....	31
Insatser vid Jönköpings slott.....	32
3. Smålandsstenar 2012.....	37
Insatser i Smålandsstenar.....	38
4. Rosenlunds herrgårdspark 2010 - 2014.....	39
Insatser vid Rosenlunds herrgård.....	39
5. Getaryggen 1567. 2010 - 2014.....	41
Insatser längs fälttågets väg.....	42
6. Bollarp 2010, 2013.....	44
Insatser vid Bollarp.....	44
7. 100 x Kulturarv.....	45
Insatser kopplade till 100 x Kulturarv.....	46
8. Bokprojektet ”Stormaktsstaden Jönköping”.....	47
Publiceringen av en syntes.....	48
Seminarier och workshops.....	49
Det VIII Nordiska stratigrafimötet 2011.....	50
Rosenlunds dolda park - Öppen hearing 2011.....	51
Sociala media.....	52
Avvikelse - dit vi inte nådde.....	53
Lärdomar. Har vi hittat till den nya strategin?.....	55
Stad och land.....	56
Staden och samarbetet.....	57
Arkeologi och samhällsrelevans.....	58
Efter ReVision. Att utnyttja vad vi lärt.....	59
Slutord.....	65
Rekommenderad vidare läsning.....	66
Lämpliga länkar.....	68

Bilaga:

ReVision - Timeline och spin-offeffekter åren 2009-2014.

FIGUR 1. Stadens underjordiska arkiv - frilagda grunder till köpmansgårdar från 1700-talet. Hur förvandlar man arkeologi till berättelser?
Foto: Claes Pettersson, JLM.

ReVision - en kort resumé

Den här rapporten beskriver projekt ReVision, en förstudie kring förmedlingens problem, betraktat utifrån ett inledningsvis arkeologiskt perspektiv på Jönköpings framgrävda förflutna. Kan man visualisera de nya berättelserna om stadens liv och innehåll? Hur kommuniceras de aktuella insikterna? Hur skall arkeologiska resultat göras lockande och nutidsrelevanta? Med vilka tekniker och på vilka vägar hittar ett museum sin nya publik?

Studien har bedrivits mellan 2009 och 2014. I rapporten redogörs för inspirerande projekt runt om i Norden där man vågat pröva nya tänkesätt. De följs av åtta case studies från läns museets eget verksamhetsfält; undersökningar där nya erfarenheter och metoder i varierande omfattning har testats på hemmaplan.

Förstudien visar upp dagens breda nätverk, nya kontakter, tvärvetenskapliga samverkan och synliggörandet av Jönköpings förflutna, såväl lokalt som internationellt. Det är dags att välja väg!

Inledning

ReVision är namnet på en insikt. På en diskussion kring förmedling av det förflutnas lärdomar, en diskussion som växte till att omfatta ett projekt kring historiebruk. De viktiga frågor som initialt formulerades och de diskussioner som följde visade behovet av en närmare analys kring information och förmedlingsstrategier inom museisektorn. Utgångspunkten togs i Jönköpings läns museum och i den kunskapsbank som ansamlats på vår institution. Det fysiska källmaterialet härrör från mer än trettio år av exploateringsarkeologi, utförd inom stadens gränser. Helt klart fanns här ett närmast unikt material väl ägnat till att spegla staden och dess invånare från äldsta tider fram till idag.

Problemet var att ingen samlad rapportering skett; ett resultat av att uppdragsarkeologin av tradition haft trånga, ofta otillräckliga ekonomiska ramar. Budgeten för respektive utgrävningsprojekt har inte medgett en vidare bearbetning, förutom då den tekniska rapportering som KML kräver. Följaktligen utgjorde all denna dokumentation i början av det 21 seklet ett i det närmaste dött och otillgängligt fält för den breda allmänheten. Förutom den rent vetenskapliga förlust som det innebär att arkeologiska material tillåts samla damm istället för att beforskas, ligger det ett väsentligt demokratiskt problem i att ny kunskap inte lyfts fram och tillgängliggörs. I en tid när kulturarvet kan brukas - och ibland missbrukas - i nya sammanhang och visualiseras med utnyttjande av nya tekniker är det högst väsentligt att resultaten från aktuella, ofta mycket kostsamma arkeologiska undersökningar verkligen kommer allmänheten till del.

För arkeologin - och inte minst då den gren som benämns historisk arkeologi och som i Skandinavien behandlar utvecklingen under det senaste millenniet - är i mångt och mycket en färskvara. Ämnet lever i ständig förändring och utvecklas i kontinuerlig symbios med samhällsutvecklingen i stort. Under loppet av 1900:talet var det möjligt att se arkeologin samspela med ideologier och vetenskapliga forskningsinriktningar vi idag helst vill slippa. Fascismen hade sin anpassade arkeologi, sovjetkommunismen likaså. Och kopplingen mellan arkeologer och rasbiologer har lämnat sår som ännu inte läkts fullt ut. Erfarenheterna visar oss att den vetenskapligt förvärvade kunskapen om det förflutna inte är neutral. Även lärdomarna från en till synes oskyldig utgrävning i Jönköping kan komma att utnyttjas i olika syften av användare med vitt skilda avsikter och agendor.

Därför vilar ett stort ansvar på den som förmedlar och visualiserar bilder av det förgångna. Vad är det som vi väljer att lyfta fram; vad tonas ner eller lämnas därhän i urvalet? Och på vilket sätt kan historiska kunskaper och arkeologiska upptäckter göras relevanta för vår egen tid, även för de människor som kanske inte tillhör de förväntade, traditionella målgrupperna för vår verksamhet?

Häri ligger utmaningen med projektet ReVision. Hur kan kunskapen om det förflutna brukas och delas? Hur kan man identifiera och möta nya målgrupper? Vilka nya metoder kan man som museiinstitution utnyttja sig av i dessa möten? Hur kan man skapa, utveckla och förmedla en metod som möjliggör en positiv interaktion kring historiska erfarenheter i dagens samhälle? Vad blir museets roll i denna process? Hur omskapar vi förevisningarnas museum till en naturlig mötesplats mitt i samhället; till ett omistligt nav för kultur och debatt mitt i stadsrummet? Detta är några av de frågor som ställts under resans gång. För ReVision har nu funnits med under lång tid på läns museet som ett koncept för inspiration, diskussion och nytänkande.

Föreliggande rapport utgör en uppsummering av den förstudie som genomförts 2009-2011, kompletterad med ett antal case-studies där idéer, lärdomar, kontaktnät och metoder från ReVisionsarbetet i många avseenden varit bärande när det gäller att forma strategier för visualisering, möten med allmänheten och förmedling av resultat. Det arkeologiska källmaterial som utnyttjats i arbetet spänner över nästan hela den tid som människor bott och verkat i regionen, från tidiga jägargrupper under mesolitisk tid fram till den moderna stadsmiljön. I sammanhanget redovisas även olika

FIGUR 2. En stad fylld av historier Men hur görs de tillgängliga? Jönköping enligt Erik Dahlbergh omkring år 1690.

externa samarbeten och utställningsproduktioner där vyer vidgats och nya strategier har prövats.

Projekt ReVision har kunnat genomföras tack vare generösa bidrag från Malmstensfonden, Kulturrådet och Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Arbetet med förstudien har huvudsakligen utförts under perioden 2009 till 2011, medan de case-studies som redovisas täcker in ytterligare två år. Som projektansvarig har Claes Pettersson, Jönköpings läns museum fungerat. Han har också utformat föreliggande rapport under våren 2014. De observationer och synpunkter som framförs i föreliggande rapport är författarens, men de grundas på erfarenheter och iakttagelser av verksamheten vid Jönköpings läns museum, samt hos andra i texten omtalade aktörer under den aktuella tidsperioden.

Omfattning

Den föreliggande rapporten utgör en sammanfattning och en lägesbeskrivning. Den ger bakgrunden till projekt ReVision med det behov av ändrade förmedlingsstrategier som det pågående och kommande tillgängliggörandet av drygt trettio års arkeologiska in-

satser kräver. För häri ligger kärnpunkten - det finns en uppsjö av ny kunskap, insamlade resultat från den arkeologiska verksamheten som i mångt och mycket kan förändra vår bild av det förflutna. Berättelsen om Jönköping skulle kunna tilldelas en plats i större sammanhang, såväl inom Sverige som internationellt. Men hur gör man denna kunskap lockande, inkluderande och samtidsrelevant? Här fanns - och finns - ett akut problem inte bara i Jönköping utan för kulturmiljövården och museerna över landet generellt i den brytningstid som den begynnande 21 seklet utgör!

Re-vision. En bakgrund.

Jönköping av idag är en plats stadd i rask förvandling. Trästadens har i den närmaste försvunnit, garnisonsstaden likaså. Och industristaden förvandlades till en kunskaps- och logistikstad. Med sitt centrala läge i Skandinavien är orten idag mycket attraktiv, något som tydligt avspeglas i såväl kommunal planering som i ett dynamiskt näringsliv. Utbildning och internationella kontakter är högt prioriterade områden. På så sätt står dagens stad i stark kontrast mot den traditionella bilden av *Smålands Jerusalem*; den i många avseenden trånga, frireligiöst färgade landsortsstaden med förtegitet homogena befolkning. Men häri ligger också en del av självbilden med gångna dagars Jönköping som urtypen för det småskaliga goda samhället, med dess trähus, trygghet och oföränderlighet; för alltid låst i ett romantiserat Astrid Lindgrenskt Sverige.

Men berättelsen om stadens liv och utveckling rymmer mycket mer än så. Under långa perioder har Jönköping utgjort navet i regionens utveckling. De planer som vid olika tidpunkter lagts upp för stadens framtid har syftat minst lika långt som dagens *Stadsbyggnadsvision*. Under början av stormaktstiden skapades en helt ny stad, en modernitetens utpost i Småland. Utifrån kontinentala förebilder byggdes på kort tid en fästnings- och faktoristad som skulle uppfylla militärstatens ständigt ökande behov av utrustning och krigsmateriel. Man byggde på lokala hantverkstraditioner, men utnyttjade den modernaste teknologi som stod att tillgå i stadens vapenfaktori, *Jönköpings Faktori*. När det gällde textilproduktionen i det för en tid lika betydelsefulla textilfaktoriet, *Vantmakeriet*, tvingades man rent av hämta kompetens utomlands; med tyska specialister som värvades för att lära ut moderna tekniker.

Under hela 1600-talet utgjorde Jönköping en sjudande mötesplats för människor och idéer. Betydande grupper av befolkningen var av främmande härkomst eftersom den raska samhällsomvandling statsmakten efterfrågade krävde kompetens som inte stod att få inom landet. I kontrast mot den traditionella bilden ser vi alltså ett Jönköping präglad av mångfald, av kunskap, av dynamik och visioner redan för 400 år sedan!

Denna nya och i många avseenden omvälvande bild av stadens förflutna bygger på resultaten från de stora utgrävningar som Jönköpings läns museum utfört sedan 1980-talet. Trots att stormaktstiden kan tyckas ligga oss så nära, och trots mängden av bevarade skriftliga källor, har arkeologins vittnesbörd visat sig vara ovärderliga. De stora skeendena kan balanseras mot enskilda historier, samtidigt som långa perspektiv ger gripbara paralleller till vårt egen tid. Genom att lyfta fram denna nya kunskap kan en diskussion inledas kring vad staden varit, vad den är och vad den kan bli. Vad betyder Jönköping för dagens invånare? Hur ser självbilden ut i början av det 21 seklet och på vilket sätt kan medvetandet om det förflutna utveckla den?

Häri ligger bakgrunden till det projekt som Läns museet utarbetat i samverkan med Jönköpings kommun. Med utgångspunkt i ett märkesår, 1612 då stormaktstidens nya stad skapades, ville vi inleda en dialog om stadens innehåll med dess invånare. Genom öppenhet och nytänkande, genom samverkan med en rad olika aktörer planerade vi att föra ut nya forskningsresultat på ett lockande och intresseväckande sätt. Det är i högsta grad väsentligt att läns museet verkar och syns ute i Jönköping; att de goda berättelserna dramatiseras och når fram. På så sätt kan de uppenbara parallellerna mellan då- och nutid synliggöras. Uppfattningen om det trångsynta förflutna kan kontrasteras med bilden av ett multietniskt 1600-tal, liksom att bilden av fromhet kan ställas mot en stad byggd på krigs-ekonomi med goda intäkter under år av ofred. Tillvaron har ofta präglats av kulturkrockar; i många fall konflikter; men det är lika väsentligt att lyfta fram frågor kring tolerans och den kreativitet som präglat stadslivet.

Verkligheten är och har alltid varit komplex. I fallet Jönköping kan den linjära historiesynens brister belysas med all önskvärd tydlighet. Vad som framträder idag är ett brett spektrum av berättelser, av visioner som ställts mot verklighet, av människoöden och möjligheter. Genom att betrakta Jönköpings komplexa utveckling under de åtta sekel en tätort existerat vid Vätterns södra strand ser man också drag som går igen på andra platser. I många avseenden fungerar Jönköping som en god illustration av den urbana utvecklingen i landet som helhet.

Målsättning - behovet av en ny strategi

Projekt ReVision hade alltså sin början i en diskussion kring hur man bäst skulle kunna hantera och tillgängliggöra det mycket omfattande arkeologiska material som under de senaste tre decennierna har samlats in från Jönköpings 1600- och 1700-talsstad; idag känd som stadsdelen Öster. Det är frågan om ett i många avseenden unikt kunskapsunderlag kring en period som är förvånansvärt lite känd när man närmare studerar vad som hittills publicerats lokalt och nationellt. En period som det skapats många myter kring, men som

också bär på oväntade, överraskande aspekter av stadslivet under den tidigmoderna epoken. I flera fall kan radikala nytolkningar genomföras utifrån detta arkeologiska källmaterial. En tematisk redovisning kommer i läns museets bokprojekt ”*Stormaktsstaden Jönköping. 1614-2014*” som för närvarande är under publicering med planerad utgivning i september 2014. En bok som för övrigt utgör ytterligare ett viktigt kulturhistoriskt projekt som uppburit ekonomiskt stöd från Malmstensfonden!

När det gäller ReVision var detta alltså inledningen; de första frågorna och den grund i form av ett konkret material som fanns att bygga på. I ett lite senare skede övergick planerna emellertid till att bli något avsevärt större och egentligen också viktigare; frågan om hur man bäst skall kommunicera kunskaper kring historiska sammanhang och kontexter (som till exempel stormaktstidens Jönköping med dess slott och faktorier). Och varför detta överhuvudtaget förtjänar att göras!

Grundproblematiken kan i korthet beskrivas som:

1. Vem man skall vända sig till/ hur definieras målgrupperna?
2. Hur kan man bäst bruka kunskaper om historia?
3. Vari ligger faran med ett okritiskt historiebruk?
4. Hur skall museets förmedlande arbete bli mer öppet, inkluderande och samtidrelevant?
5. Kan man förvandla museet till navet i ett nät av diskussioner och samarbeten kring olika teman från vårt förflutna, vår samtid och vår framtid?

Kring dessa teman skapades ett projekt som syftade till att utföra en förstudie inför det kommande 400:årsminnet av Jönköpings brand och nygrundande 1612-1614. Avsikten var i första hand att ta fram ett underlag inför kommande aktiviteter, att titta på förutsättningar och att skapa nätverk. Avstampet blev en öppen workshop på Slottsvillan i Huskvarna den 28 januari 2010 med representanter närvarande från bland annat läns museet, länsstyrelsen, Jönköpings kommun, Lunds Universitet och Chalmers Tekniska Högskola.

Vid mötet presenterades bakgrunden till ReVisions-idén tillsammans med de behov som föreligger, de problem som kunde tänkas uppstå och de möjligheter som projektets genomförande skulle kunna skapa. Diskussionerna hölls i en öppen och konstruktiv anda som lovade mycket gott inför en fortsättning. Som något av en överraskning framstod det stora mått av samsyn som deltagarna visade sig ha, trots sin skilda bakgrund och de agendor för den egna verksamheten man bragt med till mötet i Huskvarna.

Referensgrupp i projektet

När det gäller ett projekt som ReVision, där kärnpunkten ligger i nytänkande kring kommunikation och kunskap, är kontakterna utåt helt centrala. Man måste bokstavligen gå utanför det egna huset och söka inspirerande kontakter; bygga upp nya nätverk. Det gäller också att finna rätt balans mellan kunskapen om lokala förhållanden och aktörer som arbetar med nya grepp på ett vidare plan. För att i möjligaste mån uppnå detta mål inom ramen för en förstudie knöts en referensgrupp till projektet. Den bestod av tre personer med olika bakgrund; personer som idag är verksamma inom olika fält av kultursektorn.

Bodil Petersson, F.D. i arkeologi och verksam vid Institutionen för Arkeologi och Antikens historia, Lunds Universitet gav kopplingen till akademien och den aktuella, mycket spännande forsknings som bedrivs kring historiebruk, visualisering och tillgängliggörande av det arkeologiskt baserade kulturarvet. (bodil.petersson@ark.lu.se)

Navid Modiri har ett lika rikt som omväxlande förflutet inom kultur- och mediasektorn, bland annat som musiker, programledare för SVT:s Filmkrönikan, grundare av konceptet ”365 saker du kan göra” och outtröttlig debattör, organisatör och inspiratör. Idag arbetar han med att skapa en meningsfull samhällsdialog inom ramen för nätverket *Sverige 3.0* samtidigt som han håller igång sin musikaliska karriär med bandet *Navid Modiri & Gudarna*. (navid@modiri.se)

Erik Lindfeldt, författare, debattör och frilansjournalist från Jönköping. Driver *Lindfeldt Information*. Tidigare programledare vid SR 1980-2002 (bland annat Ekot; Människor och Tro; Radio Jönköping) och bibliotekschef i Jönköping under åren 2003-2009. (erik.lindfeldt@comhem.se)

ReVisions referensgrupp höll möten under 2010, såväl fysiska möten på ort och ställe som kontakter över mail och telefon. Dessutom fungerade Navid Modiri som projektets kritiska granskare i samband med flera möten under 2010 och 2011. Han kom att fungera som något av en ”djävulens advokat” i projektet; som en utifrån kommande kritisk röst med rätt att ifrågasätta. På så sätt förde han in nytänkande och alternativa synsätt i de ibland alltför rigida arkeologiskt präglade tankemönstren; ett viktigt tillskott då nya förhållningssätt skall testas!

Projektsamverkan 2010 - 2014

Som ett viktigt led i arbetet med ReVision har kontakter knutits med en rad olika institutioner och kulturförmedlare vars verksamhet legat i linje med målsättningarna för vårt projekt. De mål som definierats, det arbete som utförts och de resultat som uppnåtts har studerats genom inläsning, personliga kontakter och studiebesök på ort och ställe. Särskild vikt har lagts vid tillämpningen av nya metoder, tekniska lösningar för visualisering, förmedling av ny kun-

skap, arbetssätt som lett till inkludering och aktivt deltagande, vid gränsöverskridande och sökande efter nya målgrupper.

Väldigt mycket handlar om att pröva nya lösningar för kulturkommunikation; att ha modet och förmågan att våga ta steget ut i det okända. Detta gäller såväl på ett personligt plan som i rollen som inspiratör för sina medarbetare. För, som vi alla vet, det är lätt att bli bekväm och välja de invanda lösningarna. I en verksamhet som följer trygghetens väg blir utmaningarna få samtidigt som risktagandet minimeras. Att den typen av koncept kan ha sin lockelse skall inte förnekas; man vet vad man har samtidigt som det förväntade utfallet kan bedömas med stor sannolikhet redan innan ett projekt genomförts. Men det är inte så som man hittar fram till nya målgrupper, det är inte så som en verksamhet blir inkluderande och i långa loppet förenlig med de demokratiska grundprinciper och de målsättningar som förväntas ligga till grunden för arbetet med våra gemensamma kulturarv. Här krävs istället nyfikenhet, öppenhet, lyhördhet och en vilja att prova nya vägar.

De externt drivna projekt som vi valt att studera närmare och i två fall även samarbeta med, har alla i något eller flera avseenden präglats av dessa begrepp. De har förmedlat ny kunskap även till mottagare som kanske inte i första hand tillhör de traditionella målgrupperna. Projekten har också i flera fall hanterat stora mängder information och gjort den tillgänglig genom att utnyttja nya visualiseringstekniker. De har verkat utifrån grundläggande demokratiska

FIGUR 3. Den traditionella framställningen - Köpenhamn omkring år 1600. Keramikmodell i Bymuseets trädgård. Foto: Claes Pettersson, JLM.

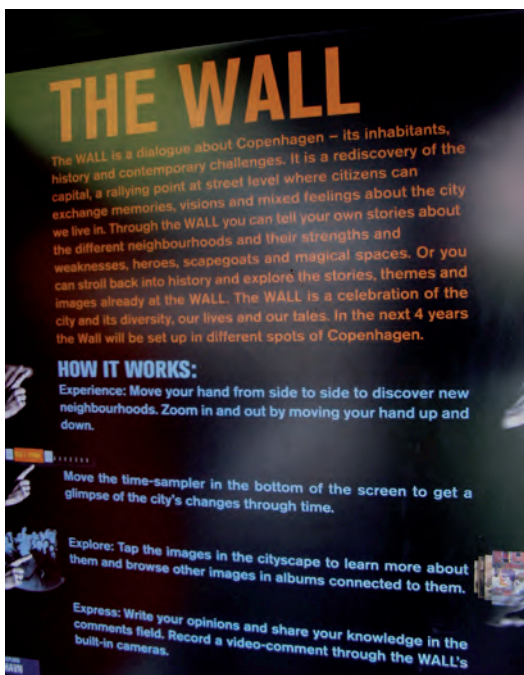

principer där allas rätt till delaktighet och historiebruk har lyfts fram. De bidrar till att skapa en större förståelse för livsmiljöns historiska dimensioner. De främjar allas rätt att ta del av de berättelser som handlar om det förflutna med dess erfarenheter och lärdomar, för att på så sätt kunna aktivt forma både sin nutid och sin framtid.

Metroprojektet i Köpenhamn

Anläggandet av en helt ny tunnelbana under Köpenhamn resulterade i det största arkeologiska projektet i stadens historia. Främst är det bygget av underjordiska stationer i stadens centrum som föranlett omfattande utgrävningar. Och resultaten har i mycket stor utsträckning förändrat bilden av Köpenhamns förflutna. Tidigare har den äldre stadskärnan i hög grad varit förskonad från större ingrepp, vilket medfört att den arkeologiska kunskapen varit högst begränsad. Istället har de skrivna källorna haft tolkningsföreträde; något som visat sig vara problematiskt då de medeltida krönikörerna knappast kan tolkas ordgrant, partiska och tendentiösa som de varit. Följaktligen har Metroprojektet ställts inför avsevärda svårigheter när det gäller att förmedla nya fakta som på många väsentliga punkter skiljer sig helt från både den traditionella nationella historieskrivningen och den självbild som etablerats hos stadens invånare.

FIGUR 4. Förmedling för en ny tid. "Väggen". En tolv meter lång pekskärm som visar nyheter om utgrävningarna inför bygget av Köpenhamns tunnelbana, Metron. Foto: Claes Pettersson, JLM.

FIGUR 5. How it works. Skandinavians största pekskärm.
Foto: Claes Pettersson, JLM

FIGUR 6. Väggen. Vad kan DU bidra med? Köpenhamnsbornas möjlighet att ladda upp sina egna bilder och berättelser. Förmedling som en kommunikation åt båda hållen.
Foto: Claes Pettersson, JLM

Huvudmannaskapet för arkeologin med samordning och förmedling har kommit att vila på Köpenhamns Bymuseum; fram till dess att Metroundersökningarna inleddes ett för en europeisk huvudstad oväntat blygsamt stadsmuseum. Redan från början stod det klart att helt nya grepp krävdes när det gällde förmedling och visualisering av de arkeologiska resultaten. Lösningen blev skapandet av multimediprojektet *Väggen*. I anslutning till vad som då var projektets centrum i fält, barackstaden mitt på Kongens Nytorv, ställde man upp en 12 meter lång interaktiv bildskärm. Här presenteras alla de olika delprojekten med förutsättningar, resultat och nyheter parallellt med en bred exposé över Köpenhamns historia från äldsta tider fram till dagens storstad. På skärmen som är uppdelad i flera sektioner, förs en kontinuerlig dialog med stadens invånare. Besökaren kan lämna in egna bilder och texter via usb-minne, kommentera utställningen, skicka post och hälsningar där bildmaterial från Bymuseets verksamhet fritt kan utnyttjas. Att *"Väggen"* fort blev till ett lika välbesökt som uppskattat inslag i stadsbilden är helt klart. Samtidigt fick arkeologerna mer arbetsro i sin pressade och stressiga arbetssituation, eftersom dom inte längre på samma sätt var den primära källan för information kring utgrävningarna. Den rollen hade en gigantisk pekskärm övertagit!

För en utifrån kommande betraktare var det mycket intressant att få ta del av de snart sagt obegränsade möjligheterna till förmedling med det kontinuerliga, dubbelriktade informationsflödet mellan kulturmiljövård och medborgare. Både konceptet som sådant och de tekniska lösningar man valt att utnyttja lockade till efterföljd. Samtidigt stod det klart att *"Väggen"* utgör ett närmast ouppnåeligt ideal vad gäller förmedling av nya historiska kunskaper, arkeologiska resultat och medborgardialog. Bara ett projekt som ligger så väl placerat i rampluset kan räkna med att få disponera de resurser som kommit Metroundersökningarna till del. Det handlar om storskaliga utgrävningar mitt inne i en miljonstad, med resultat som vänder alla traditionella uppfattningar på huvudet och därmed också genererar ett mycket omfattande intresse från såväl lokal- som riksmidia. Och där resultaten förmedlas med utrustning och metoder som utvalts efter en komplicerad upphandlingsprocess.

Självfallet ligger detta helhetskoncept långt bortom horisonten för ett svenskt länsmuseum, men det är fullt möjligt att ta till sig detaljer och att låta sig inspireras av de resultat man uppnått genom satsningen på *"Väggen"*. Inte minst då man verkligen lyckats med att visa hur djupt även en stressad storstadsmänniska berörs av berättelser och frågor kring det förgångna. Metroprojektet har lyft fram betydelsen av historiskt djup i den moderna stadsrummet på ett högst föredömligt sätt samtidigt som formen stimulerar till deltaktighet och interaktivt beteende från betraktaren. Som helhet ett mycket spännande, om än kostsamt koncept!

Kontakt:

Joakim Thomasson (ansvarig vid första besöket 2011)

Idag chef för Kulturmagasinet, Helsingborg

joakim.thomasson@helsingborg.se

Hanna Strandmark Dahlström

Utgrävningsledare vid Bymuseet/ Metroprojektet

hanna.dahlstroem@kff.kk.dk

Stuart Whatley, grävningsledare Gammelstrand 2014

stuart.whatley@kff.kk.dk

Barn i stan

Projektet *"Barn i stan"* startade som ett samverkansprojekt kring integration, möten och stadsodling i den problemfyllda och hårt nerslitna stadsdelen Seved i Malmö. Under valspråket *Odla vänskap* omvandlades traditionella buskplanteringar och grönytor kring MKB:s hyreshus till små odlingslotter där kvarterens barn och ungdomar kunde möta pensionärer med erfarenhet av kolonilotter och odling för husbehov. Här fanns ett gemensamt intresse och en oväntad mötespunkt skapades i stadsrummet. För alldeles oavsett om man var tonåring med rötterna i Somalia eller Malmöbo sedan födseln för 72 år sedan kunde man samlas kring närodling i det egna bostadsområdet. Ytterligare en poäng var att stora delar av det som idag är Seved och Sofielund har ett förflutet som koloniområden i Malmös dåvarande utkanter. Så egentligen återknöt man till en odlingstradition i området, något som tilltalade ungdomarna. Som en direkt följd började man också med gemensam matlagning och enklare caféverksamhet där nya och gamla Sevedsbor fick en chans att lära känna varann. Projektet handlade om möten och integration i praktiken på en mycket tilltalande gräsrotsnivå.

Drivande krafter bakom *Barn i stan* var den somaliska kulturföreningen Hidde Iyo Dhaqan och projektet finansierades av Allmänna Arvsfonden. I sin projektansökan skrev man:

Vi vill med enkla och konkreta utgångspunkter arbeta med undersökande lekfulla processer, där nyfikenhet och skapande ger energi och möjliggör oväntade riktningar i arbetet. Projektet kan på så sätt bidra till att motverka ömsesidiga fördomar, misstänkliggörande och främlingsfientlighet och dessutom fungera som förebild för arbetet i andra stadsdelar, städer och kommuner med liknande förhållanden. Poängen är att vi tänker i och arbetar med en långsam process, där projektet fungerar som igångsättare för mer långsiktig påverkan och förändring.

Och så blev det. De enkla såbäddarna och odlingarna på Seved väckte uppmärksamhet långt bortom Sevedsplan. Myndighetsrepresentanter, till och med kungligheter, kom på besök. Till världsutställningen i Shanghai 2010 valde det kommunala bostadsföretaget

FIGUR 7. Väggen II. Spaljéodling vid Barn i Stans lokaler i Malmöstadsdelen Seved 2010. Foto: Barn i Stan.

FIGUR 8. En bok och en fantastisk konferens/ fest på Teater Karavan i Malmö i mars 2011.

MKB att lyfta fram just stadsodlingen på Seved som ett exempel på hur ett nytt, grönt tänkande och medvetande växer fram och skapar en bättre livsmiljö i innerstaden. En klar omställning från den ganska njugga attityd man från början visat projektet utifrån sin roll som fastighetsägare...

Projekt *Barn i stan* sammanfattades i boken *Flower Power. Om Barn i Stan och det som groer på Seved* (red. Lars Åberg) som utkom våren 2011. Till projektets officiella avslutning med bokskläpp hölls ett avslutande seminarium med inslag av teater, dans, stand-up och mycket annat i regi av föreningen Hidde Iyo Dhaqan, ABF i Malmö och andra som varit inblandade i projektet. En grupp om fyra kollegor från Jönköpings läns museum deltog i seminariedagen. Vi lät oss bli inspirerade av detta i högsta grad praktiska och vällyckade integrationsarbete som givit begreppet stadsodling ytterligare en dimension - odling av vänskap!

Egna röster, Egna bilder

När *Barn i stan* avslutats startade den somaliska kulturföreningen Hidde Iyo Dhaqan nästa projekt, ett arbete med om möjligt ännu större vikt och allvar. För boken och utställningen *Egna röster, Egna bilder* handlar om att ta tillvara och förmedla det historiska arvet från det sönderfallna landet Somalia. Med ett unikt bildmaterial och djupt personliga berättelser visas landet fram sådant det tedde sig före decennier av inbördeskrig och förstörelse. För vid självständigheten 1960 verkade framtiden ljus i detta i många avseenden moderna och utvecklade område på Afrikas horn. Utbildningsnivån var hög och jämställdheten påfallande, i alla fall i storstäder som Mogadishu. Allt man uppnått skulle emellertid slås sönder som ett resultat av militärkupper och samhällsinstitutionernas gradvisa sönderfall, en process som accelererade våldsamt i och med inbördeskriget som följde på diktatorn Mohammed Siad Barres fall 1991.

Efter årtionden av stridigheter mellan olika politiska, religiösa och klanbaserade fraktioner, efter flera utländska interventioner och fruktlösa förhandlingar har begreppet "Somalia" fått en oerhört negativ klang, speciellt i västvärlden. Den bilden förstärks genom de perioder av svår torka och därpå följande svältkatastrofer som förött området vid Afrikas horn. Liksom det industrifiske som drabbat det lokala småskaliga fisket längs kusten så svårt att man istället övergått till att bli vår tids pirater som från sina småbåtar angriper den internationella sjöfarten i området. Följaktligen har medias rapportering kommit att fokuseras på inbördeskrig, terrorism, svält och kaos. Alldeles oavsett vilken sanningshalt som ligger i dessa reportage skapas en bild som leder till problem med självbild och identitet för den generation av unga somalier som vuxit upp utanför landets gränser. För vem vill förknippas med vad som visas på CNN och Fox News?

Ett annat akut problem ligger i att så mycket av den kulturella infrastrukturen i Somalia har förstörts under åren av inbördeskrig. Detta har i många fall varit en medveten strategi från de fundamentalistiska milisernas sida. Man har strävat efter att göra sig kvitt spår efter det föregående systemets orientering mot först Västeuropa, efter militärkuppen 1970 mot Sovjetunionen. Ett givet mål för dessa strävanden har varit museer, arkiv och bibliotek. Vad som överlevt har i många fall förts ut ur landet genom enskilda initiativ. En av de större samlingarna har kommit att hamna i Sverige, i Malmö närmare bestämt. Därför väcktes tanken inom kulturföreningen Hidde Iyo Dhaqan att utnyttja materialet i ett dokumentationsprojekt kring det land vars framtid lovat så mycket, men där löfena sveks på ett drastiskt och tragiskt vis. Tanken var att med eget material och egna vittnesbörd visa fram ett annat Somalia, som en motbild till medias negativa rapportering. Ett land med en historia och en kultur att vara stolt över. För samtidigt som det är väsentligt att i ord och bild samla in materialet handlar projektet om att bygga upp självbilden hos de unga i en rotlös generation som levt sina liv i exil. Man ska inte heller glömma bort att somalier i dagens Sverige i många avseende framstår som en av de mest stigmatiserade invandrargrupperna; som måltavlor för allsköns främlingsfientlig propaganda.

FIGUR 9. Den somaliska kulturföreningen Hidde Iyo Dhaqan bjuder in till boksläpp, dans och stå up på Teater Karavan våren 2011. Ett viktigt projekt - *Barn i Stan* - har nått i mål. Andra utmaningar väntar. För detta är bara början! Foto: Barn i Stan.

FIGUR 10. Unga Malmöbor med somaliska rötter. Hur hittar man sin historia? Hur blir man stolt över sin bakgrund?
Foto: Lars Strandberg.

Boken och utställningen *Egna röster, Egna bilder* skapades av Hidde Iyo Dhaqans medlemmar genom intervjuer med den äldre generation som sett ett annat Somalia. Arbetet, som genomfördes med stöd av ABF och Malmö museer, har visat sig få stor genomslagskraft i media. Under sex månader 2014 kommer ett somaliskt kulturcenter, format kring utställningen, att vara öppet i bästa läge vid Gustav Adolfs torg i Malmö. Besökaren kan där ta del av Somalias historia och möta landets kultur, samtidigt som centret fungerar som en mötesplats för alla intresserade.

FIGUR 11. Det fanns en tid när allt var annorlunda. Ett land där allt var möjligt, om inte idag så i en nära framtid. Ett Somalia fjärran från den bild västerländska media förmedlar idag. Shamsa Mohamed Foot lutar sig mot familjens Fiat. Foto ur Warsame Yassin Osmans samlingar.

Rimligtvis kommer projektet att ha ändrat synen på landet och dess invånare. För *Egna röster, Egna bilder* utgör ett lysande exempel på historiebruk som en positiv förändringsfaktor. Dessutom handlar det om praktiskt tillämpad integration, om att bryta ett utanförskap genom egna initiativ och att bygga upp en svenskso-malisk självbild baserad på stolthet över sitt ursprung.

Av dessa båda lyckligt genomförda projekt har vi på Jönköpings läns museum så mycket att lära. Det har varit oerhört intressant att kunna följa arbetet, om än i rollen av betraktare. Kanhända skall vi inte eftersträva att kopiera och försöka upprepa detta vinnande koncept, men istället lyhört ta till oss de erfarenheter och lärdomar som gjorts under resans gång. Det gäller speciellt i förhållande till de medmänniskor som kommer från andra områden drabbade av inbördeskrig och sönderfall - som Afrikas horn, som 1990:talets Balkan, som Syrien och Irak av idag. Arbetet med historia och minnen från en annan verklighet kan fungera som en läkande och förklarande process för de inblandade. Och som en ingång för den som vuxit upp i ett fredligt Sverige; ett land vars förflutna trots två seklen av fred i hög grad präglats av krig och lidanden.

Kontakt:

Warsame Yassin Osman, projektledare, Hidde Iyo Dhaqan
warsame.osman@spray.se

Lasse Flygare, projektledare, ABF Malmö
flygaren@me.com

Stadsjord i Göteborg

Genom kontakterna med det malmöbaserade projektet Barn i Stan blev vi uppmärksamma på de framgångsrika försök med stadsodling som var på gång i Göteborg. *Stadsjord* beskriver sin verksamhet som en rad olika verksamheter centrerade kring odling, lokal matproduktion och samverkan i det egna kvarteret. Man syftar till att skapa en hållbarhetskultur och samtidigt bygga mötesplatser för människor av alla sorter. Anslaget är öppet och inkluderande i ordens sanna bemärkelse. Man välkomnar alla som vill vara med och göra sin närmiljö ”*litet blommigare, roligare, varmare och mer hållbar*”.

Stadsjord uppstod som ett grupparbete med målet att ta steget ut från ord till handling. Stadodling handlar om att ta fram strategier för framtiden; om att frivilligt pröva på hållbara lösningar innan man *tvingas* till detta. Men det finns också inbakat en återgång till äldre tiders odling och synsätt, när gränserna var mer flytande och produktion av livsmedel kunde ske även i tätbebyggda områden som stadskvarter. Den strikta uppdelning i stad och land som vi är vana vid idag har ingen lång kontinuitet bakåt, utan är i mångt och mycket en produkt av efterkrigstiden. I en tid när lokalproducerat och närodlat har blivit synonymt med varsamhet och kvalitet kan också nya ytor för livsmedelsproduktion öppnas permanent eller

FIGUR 12. Linderödsgrisarna i Högsbo En omskapande kraft i stadsrummet. Och ett bökande som gav både feta rubriker och ett stort intresse hos lokalbefolkningen! Foto: Niklas Wennberg, Stadsjord.

FIGUR 13. Det finns alltid utrymme för odling - till och med i Göteborgs innerstad. Prunkande såbäddar byggda av pallkragar på en flotte i kanalen. Foto: Niklas Wennberg, Stadsjordar.

tillfälligt. Detta är precis vad **Stadsjord** har uppnått genom sina olika delprojekt runt om i Göteborg.

Mest omskrivet har kanske introduktionen av Linderödsgrisar på mark ägd av kyrkan i stadsdelen Högsbo blivit. De tåliga, bökande svinen blev rask både media- och publikfavoriter. Utan tvekan ett smidigt sätt att vinna publicitet kring ett stadsodlingsprojekt. Men inom ramen för **Stadsjord** rymms så mycket mer. Odling av grönsaker i pallkragar på för ändamålet upplåtna rivningstomter; en kontaminerad yta som likväl kan användas för livsmedelsproduktion, odling på flottar i vallgravarna, trevåningsodling (med getter) konstruerad av byggnadställningar och mycket annat. För en utomstående betraktare känns det som om den fantasi och vilja som ligger bakom de olika delprojekten är snart sagt obegränsad. Man blir inspirerad att starta något i **Stadsjordars** efterföljd. Och det var väl precis vad som var meningen?

Projekt **Stadsjord** har sedan år 2009 fått stöd i form av pengar eller kunskapsinput från bland andra Botaniska Trädgården i Göteborg, Chalmers, KTH, Göteborgs Universitet, Västkoststiftelsen, Mölndals kommun, SLU Alnarp, Gunnebo slott, Nötkärnan med flera. *Stadsjord fungerar som idag som ett kunskapscentrum, en kraftkälla och inspiratör för att utveckla en högre självförsörjningsgrad av mat, demokrati och kvartersvärme i svenska tätorter.* Det är projektets egen sammanfattning och vi som betraktar resultaten har bara att instämma.

Kontakt:

Niklas Wennberg, Stadsjord
niklas@stadsjord.se

The Early Modern Town

Ett brett, tvärvetenskapligt forskningsprojekt inriktat på urbant liv, utveckling och modernitet under den svenska Vasatiden och Stormaktstiden har initierats vid Institutionen för Historiska Studier vid Göteborgs Universitet. Arbetet finansieras av Forskningsrådet och leds av professor Per Cornell. En stor uppgift ligger i att som ren grundforskning inventera, sammanställa och tillgängliggöra det omfattande källmaterial som idag existerar; ett resultat av decenniers exploateringsundersökningar i urbana kontexter runt om i landet. Med detta mål uppnått kan projektet påbörja mer övergripande synteser och analyser kring den tidigmoderna staden och urbanitet som företeelse under den aktuella perioden. Här ligger också den kanske viktigaste öppningen för läns museet mot akademien, representerad av projektet **The Early Modern Town**; att kunna lämna underlag till en vidareförd forskning, men också att själva delta i den vetenskapliga forskningsprocessen.

Kontakterna mellan **The Early Modern Town** och läns museet har successivt utvecklats och fördjupats ända sedan de första kontak-

terna togs under 2011. Detta har lett till ett utbyte av resultat och idéer i samband med seminarier, möten och vid den internationella konferensen *Urban Variation* som anordnades i Göteborg under februari 2013. Projektet har erbjudit ett forum där teori och praktik kan dryftas och där erfarenheter från de många arkeologer och historiker som sysslar med frågor kring de tidigmoderna städernas uppkomst, utveckling och liv kan lyftas fram. Här finns en given öppning för läns museet som genom sina undersökningar alltsedan 1980:talet besitter ett material kring stormaktstidens Jönköping som måste betecknas som unikt, då det faktiskt omfattar så mycket som en fjärdedel av hela det äldre stadsområdet. På det rent praktiska planet finns all anledning att studera frågor kring lokala byggnadstraditioner, hantverk, odling och invånarnas materiella kultur bara för att nämna några teman. Vi har också strävat efter att i detta sammanhang framhålla Jönköpings potential som något av en modell för stormaktstidens svenska stadsväsen med dess framgångar, modernitetssträvanden och tillkortakommanden.

Samtidigt har kanske inte samarbetet med *The Early Modern Town* hamnat riktigt där vi från läns museets sida hoppats. I alla fall inte ännu. Vid mötet i januari 2012 mellan museet och projektet diskuterades en rad olika möjligheter till utökad samverkan mellan museet och projektet. I realiteten har inte så mycket hänt sedan dess, trots upprepade påstötningar från läns museets sida. Vår omfattande kunskapsbas har noterats och i viss mån utnyttjats som referens, men någon reell samverkan kring forskning har i skrivande stund inte etablerats. Ett område där vi hoppades kunna dra nytta av projektets kontaktnät var visualisering och praktisk användning av 3D-tekniker. Diskussioner inleddes också med Media Technology ITN vid Linköpings Universitet och med Richard Potter som är direkt knuten till *The Early Modern Town*. I det sistnämnda fallet har hans kompetens kommit läns museets verksamhet till del genom de rekonstruktioner som utförts inför publiceringen av undersökningsresultaten från utgrävningarna på Jönköpings slott. Däremot visade det sig av ekonomiska skäl vara omöjligt att från läns museets sida stödja ett större 3D-arbete på Jönköpingstema som skulle ha mynnat ut i en avhandling skriven av Richard Potter.

Sammanfattningsvis har vårt samarbete med *The Early Modern Town* varit fruktbart, om än kanske inte i den omfattning vi tänkte initialt. Men det finns all anledning att vidmakthålla kontakten med detta spännande forskningsprojekt. Dessutom är det väsentligt för framtiden att läns museet fortsätter nätverksbyggandet när det gäller tekniker för visualisering. Här utgör *The Early Modern Town* en bra utgångspunkt genom sin koppling till utbildningarna i mediateknik vid Linköpings Universitet. Samtidigt är det väsentligt att bibehålla kontakterna med *Digital Heritage Forum* och den utbildning i arkeologiskt utnyttjade av 3D-tekniker som bedrivs i regi av Institutionen för Arkeologi och Antikens historia vid Lunds Universitet.

FIGUR 14. En annan stad från den tidigmoderna epoken - Nya Lödöse. Det finns all anledning att göra jämförelser med vårt eget Jönköping. Likheterna finns där. Liksom skillnaderna. Och forskningen har nästan bara börjat! Foto: Claes Pettersson, JLM.

FIGUR 15. Sverige 3.0. Ett hundratal människor möts och diskuterar under tolv korta timmar i ett sträck. Mötet som förändrade alla oss som deltog. Som fick oss att se med andra ögon. Foto: Claes Pettersson, JLM.

Kontakt:

Per Cornell, professor, projektledare, Göteborgs Universitet
per.cornell@gu.se

Andrine Nilsen, doktorand, Göteborgs Universitet
andrine.nilsen@gu.se

Sverige 3.0

Vilket Sverige vill vi egentligen ha? Den frågan var en av utgångspunkterna för **Sverige 3.0** som skapat en plattform och ett forum för de goda samtalen. Den frustration som så många av oss har känt inför en utveckling där segregation, främlingsfientlighet och utanförskap bara ökar behöver fokuseras på att skapa något positivt. Och med valspråket *Förstånd, inte motstånd* är detta något av det gruppen bakom projektet vill uppnå. Att genom samtal och i diskussioner möta företrädare för alla tänkbara grupperingar. Att lyssna och debattera istället för att till varje pris konfrontera med andra, våldsammare medel.

Arbetet har bedrivits genom möten där människor med diametralt olika bakgrund kunnat träffas och diskutera sin bild; sina drömmar om framtiden här i landet. Jag hade möjlighet att delta vid

ett sådant möte i Malmö i april 2012 och upplevelsen var otroligt inspirerande och utvecklande. Att under tolv timmar sitta bland främlingar som efterhand förvandlas till nya bekantskaper, kanske till vänner för livet, och öppna sig är förvisso en arbetsam upplevelse. Men samtidigt frigörs en enorm energi och skaparkraft när man inser hur många vi är som från olika utgångspunkter faktiskt strävar åt samma håll. Att i det sammanhanget få berätta om museivärlden av idag, om arbetet med ett positivt historiebruk och de visioner man bär på för denna högst heterogena skara var väldigt spännande. Samtidigt som man fick argumentera för sin sak i ett stort sällskap som inte nödvändigtvis delade de uppfattningar vi tar för givna inom den på många vis väldigt trygga och homogena svenska kultursektorn. Så *Sverige 3.0* i Malmö upplevde jag som ett stort lyft, som en verklig inspirationskälla i arbetet, inte minst då med ett projekt som ReVision. För i konceptet finns en tro på människan och ett praktiskt tillämpat demokratiskt arbetssätt jag önskar att många fler kunde få ta del av!

Mycket av tanken bakom *Sverige 3.0* borde kunna överföras mer eller mindre direkt in i vårt eget verksamhetsfält; inte minst då den öppna, välkomnande - men också ifrågasättande - attityd som präglar hela projektet. Lyckligtvis finns möjlighet att delta i fler arrangemang framöver, eftersom *Sverige 3.0* fortsätter sin verksamhet på platser som festivaler, vid Almedalsveckan i Visby och genom utbildning av fler samtalsledare. Ett gott initiativ som *Sverige 3.0* förtjänar att spridas så att styrkan i möten och i det goda samtalet kan utnyttjas till att förändra vårt samhälle. Och det är precis vad som håller på att ske! Det är bara att hoppas att även vi inom museivärlden tar plats i denna gräsrotsrörelse och blir en del av förändringen!

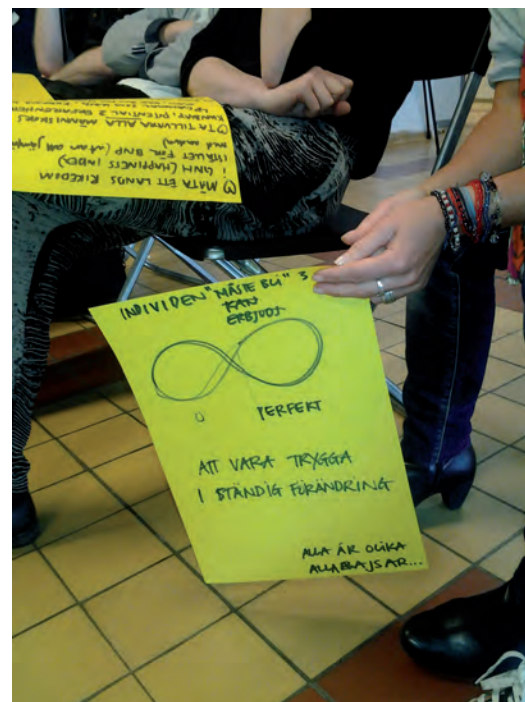
Kontakt:

Navid Modiri, artist, kommunikationskonsult
navid@modiri.se

Kajsa Balkfors, konsult, föreläsare, tidigare VD för Cirkus Cirkör
kajsa.balkfors@facebook.com.

The City Fortress Project

Jönköping var under flera sekel, inklusive hela den svenska stormaktstiden, en stad dominerad av militär närvaro och en krigsekonomi. Fästning, garnison och kungliga faktorier för vapen och textil satte tillsammans med administration och kyrka ramarna för tillvaron i staden på ett högst påtagligt sätt. Idag, när den svenska självbilden baseras på tvåhundra år av fred, är det svårt att fullt ut förstå hur ofred varit det naturliga tillståndet i Norden under föregående sekel. Speciellt i ett Sverige som stod utanför 1900:talets världskrig kan krigs- och konflikthistoria kännas som något avlägset, nästan exotiskt. Och framför allt inget som har direkt relevans i vår vardag.

FIGUR 16. "Att vara trygga i förändring." Klarar vi det? Hur? Alla dessa frågor att förhålla sig till. Och så några saker som gäller oss alla. Alltid. "Alla bajsar." Vi är faktiskt lika i så många avseenden... Foto: Claes Pettersson, JLM.

FIGUR 17. Utställningen The City Fortress Project invigs i Tallinn. Ett evenemang som knyter samman gamla landsdelar i en sedan länge försvunnen stormakt vid namn Sverige. Men den här gången är det kultur, vänskap och framtida samarbeten som etableras. Foto: SFHM.

Fortification history

Constructions of the fortifications

A first castle in Jönköping existed between 1278 and 1309 when it was destroyed during the civil wars. But what was to be known as Jönköpings Slot (castle) began as a Franciscan Friary, founded by King Magnus Ladulås in 1283. The friary buildings were taken over by the Crown after the Reformation and the dissolution of the religious houses in Sweden. The Dacke rebellion in 1542–43 convinced King Gustav Vasa that a new royal stronghold was needed in northern Småland, so the former friary was rebuilt and fortified during the 1550s.

Under construction. The castle seen from SW. A drawing made by the master builder Hans Fleming in 1605, showing bastion Gustavus in the background. The buildings of the former friary are still easily recognizable. © The Military Archives Sweden

Despite being regarded as strong and well built, the castle was burnt by its retreating defenders in the Nordic Seven Years War. It was left in a ruinous state until 1592 when Duke Karl Vasa (Karl IX) started a rebuilding program. When a Danish army under the command of King Christian IV laid a siege on Jönköping in the summer of 1612 the fortifications were still not completed. After the termination of the Kalmar War the work continued, albeit in a less elaborate way. This was due to the difficulties of the Crown; having to pay a huge ransom to regain Elfsborg castle from the Danes. The financial crisis might also be regarded as one of the main reasons for the postponement of the planned fortifications around the city of Jönköping. In the 1640s a double moat and two large ravelins were added to the defenses of the castle. This was to be the last major works performed before the changing political situation rendered Jönköpings Castle superfluous.

The Fortress Town with its state of art of defense. Another draft made in 1617. © The Military Archives Sweden

International influences and "National characteristics"

The first generation of fortifications at Jönköping castle clearly belongs to the period of transition in the mid-16th century. Large earthworks enclosed the buildings on the landward sides and were surrounded by a dry moat. Towards Lake Munkgölen a single palisade or other wooden structure was deemed sufficient. In the corners of the earthen walls four squat cannon towers were built and supplied with light guns. This fortress was destroyed in 1567, but the remains were re-used in the enlarged and modernized fortifications of the early 17th century. Here Dutch influences were brought in by master builder Hans Fleming and his successors. Both in the castle where the work was fulfilled, and in the ambitious plans for a ring of walls, bastions and double moats around the town the examples from the Low Countries are clearly visible. The use of water and marlises as a natural barrier against an enemy, so typical for Holland, was central in the defenses of Jönköping.

The bastions were relatively low, but their guns had a wide field of fire in the open terrain. The walls of the castle had casemated rifle galleries and were protected by light guns in the flanks of the bastions. Even though Erik Dahlbergh himself was present at the castle, first as Quartermaster General in the early 1680s and then as governor of Jönköping County from 1687, there were to be no additions by the Mullan of Sweden. The fortress was already declared obsolete.

No suitable building ground. The Källgöden as it appeared in 1750. By then the marshy area was for used gardening, divided into a number of small cultivated plots. But the planned outline of the town defense can still be traced in the western part of the ring road. Inset: Vision and reality. The planned walls and bastions of the fortified town. Three generations of fortifications that actually existed. Note the simple defensive positions in the 1620 and 1650 versions.

Changes in weapon technology and change of fortifications

The changes in the fortifications around Jönköping – both the ones actually existing at the castle and the planned ring of defense around the town – reflects the development of the artillery in the 16th and 17th centuries. The straight stone walls of the medieval period were succeeded by earthen walls such as the ones protecting the former friary in Jönköping from around 1550. The guns inside the round corner towers, the ravelins, were of small caliber and mainly used at close range. But over the time the cannons became more effective, heavier and with an increasing range of fire. This led to counter measures like the development of pointed bastions with flanking guns protecting straight sections of walls and to elaborate systems of moats, ramparts and ravelins.

The importance of landfill in the new town. An estimated 20,000 wagonloads of soil were carried during the first ten years. Blue line – original shoreline before 1614. Brown shading – landfill executed for the Crown in order to get production started in the manufactures. Yellow shading – landfill excavated by the burghers themselves.

The Moats. Timber structures used for stabilizing landfill in the late 17th century. Excavated in 2004. Photo: Jönköping County Museum

FIGUR 18. Skärm från utställningen the City Fortress Project. Jönköping tar plats i en internationell utställning om 1600-talets fästningsstäder och inte minst då vad Erik Dahlbergh åstadkom. Vi hör till och har del i de stora berättelserna!

I Jönköping medför denna diskrepans mellan en fredlig nutid och ett förflutet präglad av krig och militär ett pedagogiskt problem. Eftersom så gott som alla fysiska spår efter befästningar och rustningsindustri försvunnit från stadsrummet blir det svårt att i museiverksamheten visualisera 1600- och 1700-talets historia, trots rikedomerna på både skriftligt och arkeologiskt källmaterial.

Anmärkningsvärt är att samma svårighet i hög grad gällt även när Jönköpings förflutna diskuterats i vetenskapliga sammanhang. Fokus har gärna hamnat på 1800-talets industrialisering med periodens sociala oro och väckelserörelser. Militärstatens enorma satsningar på att göra Jönköping till ett modernitetens nav i norra Småland, en stark fästningstad med moderna manufakturer och reformerad administration, har sällan betonats på samma sätt. Inte heller har den internationella prägel staden hade under stormaktstiden diskuterats i någon nämnvärd omfattning. Istället har de starka berättelser som kopplas till stadens sentida utveckling kommit att dominera. Detta har motverkat uppkomsten av en intressant debatt kring kontrasterna mellan Jönköpings växlingsrika förflutna och dagens självbild.

En möjlighet att ändra dessa sakernas tillstånd yppade sig genom the City Fortress Project (CFP), en utställnings- och informations-satsning initierad genom Statens försvarshistoriska museer (SFHM). Projektet inriktar sig mot att utveckla kontakterna mot Baltikum genom att lyfta fram den gemensamma historien kring 1600- och 1700-talets befästa städer under stormaktsepoken. Temat exemplifieras med utvecklingen i två estniska orter, Narva och huvudstaden Tallinn betraktad parallellt med dansk-svenska Kristianstad respektive Jönköping. I utställningsarbetet har viktiga frågor kunnat ställas, samtidigt som Jönköpings tid som en inte obetydlig kugge i militärstatens samhällsorganisation har belysts och placerats in i ett större sammanhang.

Vad har vinsten då blivit för Jönköpings läns museum? Genom att delta i ett internationellt samarbetsprojekt om fästningsstäder runt Östersjön, där framförallt kopplingen mot Baltikum har accentuerats, har en viktig epok i Jönköpings förflutna kunnat illustreras inför en helt ny publik. Och, när vandringsutställningen når läns museet år 2015, kommer stadens egna invånare att kunna ta del av berättelserna. Vidare mynnar samarbetet ut i en konferens och en populärt hållen engelskspråkig bok på temat fästningsstäder inom det forna svenska stormaktsväldet och det liv som levdes i dessa militärstatens egna samhällen.

Kontakt:

Erik Broberg, biträdande kanslichef, SFHM
erik.broberg@armemuseum.se

Vordingborg - Danmarks Borgcenter

Som ett led i arbetet med att hitta inspiration och förebilder inför visualiseringen av Jönköpings slott har det nyöppnade Danmarks Borgcenter i Vordingborg besökts. Här finns i många avseenden en liknande problematik som i Jönköping. Från en av medeltidens största danska riksborgar återstår ett torn (det berömda Gåsetornet) och ganska obetydliga murrester kring en vidsträckt borgkulle. Utifrån dessa lämningar har den vanlige besökaren svårt att föreställa sig hur Valdemarernas imponerande slott en gång tett sig. Precis som i Jönköping handlar det om att synliggöra det förlorade och att få stora volymer begripliga. Till sin hjälp tar man modern teknik och spännande lösningar när det gäller Virtual Reality.

Danmarks Borgcenter avses vara en utgångspunkt för den som är intresserad av alla de medeltida borgar som efterlämnat mer eller mindre tydliga spår i det danska och skånska landskapet. Man utgår från själva Vordingborg men har en basutställning som beskriver fenomenen ”borg” och ”fästning” utifrån ett bredare perspektiv. Utställningen är uppbyggd under jord på slottets förborgsområde i en spännande museumsbyggnad där den nyaste förmedlingstekniken förstärker intrycket och förståelsen av de autentiska föremål

FIGUR 19. Vordingborgs slottsruin i Danmark. Ett förmedlingsproblem - hur visualiserar man landets största medeltidsborg på ett för besökaren greppbart sett när bara låga murrester återstår (förutom då Gåsetornet)? Foto: Claes Pettersson, JLM.

FIGUR 20. Lösningen - besökaren förses med en GPS-styrd läsplatta (Ipad) som ger information om den kungliga borg som en gång stod på platsen. Och på några punkter visas en rekonstruktion i Augmented Reality (AR) av byggnaderna. Men kombinationen av skärm och solsken skapar problem! Foto: Claes Pettersson, JLM.

som visas fram. Vid montrarna finns en basinformation, men för att kunna ta del av hela berättelserna förses besökaren med en Ipad fylld med en uppläst historia om danskt borgbyggeri, texter om respektive föremål samt filmer där medeltida företeelser ges förklaringar och paralleller in i vårt eget samhälle. Speciellt det sista greppet kändes både fräscht och spännande. Exempelvis jämförs 1200:talets politiska mord med dagens förtalskampanjer i media; båda syftar ju till att oskadliggöra en motståndare!

Vid rundvandringen ute i ruinområdet tar så besökaren med sig sin Ipad. På ett antal punkter i terrängen, definierade som GPS-koordinater, finns information att hämta om de byggnadslämningar som man har framför sig. Från några av dessa positioner kan enkla rekonstruktioner i Virtual Reality ge en uppfattning om hur Valdemar Atterdags mäktiga Vordingborg sett ut under dess storhetstid på 1300:talet. Det eviga problemet att utifrån vad som återstår av grunder och murfragment kunna förmedla en begriplig bild av utseende, storlek och volymer på vad som försvunnit har här givits en möjlig lösning.

Många av de metoder och tekniska lösningar som valts ut för Danmarks Borgcenter skulle också kunna fungera mycket väl i samband med visualisering av Jönköpings slott. Speciellt vandrings-slingan med information samlad i en Ipad och rekonstruktioner i Virtual Reality känns som en bra lösning. Med start vid ruinrummet på Slottskajen (f.d. Västra kajen) skulle besökaren kunna lotsas runt hela fästningsområdet och då få tillfälle att uppleva såväl franciskanerklostrets som Gustav Vasas slott och stormaktstidens fästning. Det finns förvisso svagheter i den utrustning som används vid Danskt borgcenter, främst då det uppebara problemet att hantera läsplattor utomhus i skarpt dagsljus. Samtidigt är det frågan om mindre skönhetsfläckar i ett som helhet mycket lyckat och inspirerande koncept!

Kontakt:

museerne@museerne.dk

Arbetsplan för avrapportering

Under projekttiden har arbetet med ReVision delrapporterats till respektive bidragsgivare och till museichefen Sergei Muchin (se Bilaga - ReVisions TimeLine). Förstudien slutförande och sammanfattande rapportering har emellertid fått stå tillbaka av flera olika skäl, främst då tidsbrist. Detta på grund av projektledaren samtidigt varit engagerad i ett utgrävningsprojekt som prioriteras inom museets undersökningsverksamhet; nämligen de arkeologiska utgrävningarna av Jönköpings slott. Detta komplicerade och långdragna projekt har pågått i fält från 2011 till 2013 och är under rapportering under innevarande år (se Case Studies).

Dessutom har de omfattande exploateringsundersökningarna i kvarteret Apeln stått på tur för att rapporterats och publiceras under år 2013 då förstudierapporten till ReVision enligt en tidigare plan skulle föreligga i färdigt skick. Parallellt har arbetet med museets första egentliga syntesbok inom ämnet arkeologi, *Stormaktsstaden Jönköping. 1614 - 2014* fortgått så att utgivningen skall kunna synkroniseras med stadens jubileumsår.

Man skall heller inte glömma att det har funnits en viss osäkerhet kring projekt ReVisions framtid. Efter den kraftsamling som läns museets renovering och återinvigning utgjorde kom arbetet med projektet att för en tid hamna på sparlåga. Frågan var huruvida en fullskalig omstart skulle göras eller om ReVision skulle avslutas i det skick arbetet då befann sig?

Men under 2013 togs tråden upp på nytt och konceptet ReVision bildade grund för ett utökat nätverksbyggande och informationsutbyte. Det samlade materialet har nu sammanställts, varefter resultaten från det utförda arbetet med projekt ReVision utvärderats i en redaktionsgrupp bestående av projektledaren Claes Pettersson, enhetschef Mikael Nordström och museichef Sergei Muchin. Föreliggande rapport om förstudien med dess resultat, lärdomar och framtida möjligheter har producerats under senhösten 2013 och våren 2014.

FIGUR 21. Vordingborgs slottsruin. Idag vandrar besökaren längs ruinens samtidigt som man kan uppleva ringmurar, palats, torn och kyrka på sin Ipad. En smidig lösning på ett svårt förmedlingsproblem! Foto: Claes Pettersson, JLM.

Problem. Ombyggnad och reorganisation

Förstudien till ReVision kom att lanseras vid en olycklig tidpunkt. Det nödvändiga stålbad verksamheten vid läns museet genomgick i samband med reorganiseringen 2011-2012 åtföljdes av personalminskningar och en generellt restriktiv ekonomi i hela verksamheten. Omständigheterna gjorde det helt enkelt mindre lämpligt att starta upp ett projekt av detta slag i den situation som just då var rådande. Det hade varit svårt, för att inte säga snudd på oanständigt, att försöka entusiasmera en personal som inte visste om de skulle kunna få behålla sina jobb, där team bröts upp och arbetskamrater försvann.

Det handlade också om att en omorganisation i sig är ett så pass tids- och energikrävande arbete att personalen måste kunna fokusera på att i första rummet genomföra detta. Man kan i rimlighetens namn inte driva ett så pass omfattande projekt som ReVision med allt vad det skulle ha inneburit parallellt med att verksamheten ändras i grunden. Ett alternativ hade kunnat vara att projekt ReVision i sin ursprungliga form hade fått anstå till dess att hela förändringsprocessen på läns museet förts till ett lyckligt slut. Då hade å andra sidan den koppling till stormaktstidens Jönköping och grundandet av Gustav II Adolfs nya stad som var en av utgångspunkterna i arbetet gått förlorat. Så vad göra? Lösningen blev att för en tid sätta projektet på sparlåga, samt att i någon mån omvärdera vad som behövdes och vad som reellt sett kunde åstadkommas.

Den viktigaste förlusten för ReVisions del var att dröjsmålet fick delar av det kontaktnät som etablerats inom projektets ramar att falla sönder. Den inledande entusiasmen hos våra externa deltagare kunde bara hållas vid liv en viss begränsad tid utan egentlig verksamhet i projektet. Det är inte heller lätt att återskapa det nätverk och de kontakter som svalnat av. Det är till exempel vad som skedde med ReVisions externa referensgrupp efter den lovande inledningen hösten 2010.

Konsekvensen blev att arbetet med ReVision bromsades upp och att vissa planerade större aktiviteter uteblev under omorganiseringen av läns museet. Detta gällde främst de direkta insatser mot museets personal med seminarier och workshops som omtalas i projektplanen från år 2010. Istället lades mer fokus på att bygga upp fungerande nätverk, på att pröva nya vägar för att kommunicera resultat och att föra in det tänkesätt som utgör själva kärnan i ReVision i den dagliga verksamheten.

I korthet kan detta beskrivas som att arbeta för en förbättrad omvärldskommunikation inom de projekt som museet och dess arkeologiavdelning (idag sammanslagen med byggnadsvård och konservering till Enhet ABK) bedriver. Det gäller att finna metoder för att utvärdera olika satsningar och initiativ när projekten väl har avslutats. Den bärande frågan blir härvid "Nådde vi fram?"

Så vad kan vi förbättra när det gäller att förmedla det arkeologiskt uppnådda historiska perspektivet och dess betydelse för den lokala identiteten? Lyckas vi få innehållet gripbart och samtidsrelevant för såväl regionens invånare som för de politiker och tjänstemän som sätter kursen inför framtiden? Vilka grupper har vi nått fram till och vilka har missats?

I det följande diskuteras en rad case studies; projekt där olika metoder att nå fram med arkeologiska resultat prövas.

Case studies

Hur har idéerna i ReVision, vad som togs upp i policydokumentet och vad som därefter framkommit vid möten och diskussioner omsatts i praktiken? Hur har tänket utvecklat våra möjligheter att kommunicera resultat? Och får vi till stånd den välkomnande och inkluderande dialog med invånarna som efterfrågas? Vad har förändrats när det gäller vår attityd till kommunikation? ÄR vi bättre på att föra ut resultaten idag? I hur pass hög grad har vi förmått att ta till oss ny teknik och nya metoder vad beträffar förmedling och tillgängliggörande? Och vad kan man i så fall dra för slutsatser utifrån de resultat som uppnåtts till dags dato?

För att om möjligt söka svar på dessa frågor har vi tittat närmare på ett antal av de exploaterings- och forskningsprojekt som avdelningen påbörjat, genomfört eller fortfarande driver sedan ReVision inleddes. Några illustrativa case studies inom såväl arkeologi som publika satsningar presenteras i det följande.

1. Ölmostad 2011

I Ölmostad två mil nordost om Jönköping undersökte läns museets arkeologer betydande delar av en vidsträckt järnåldersboplats år 2011. Det rörde sig ett antal gårdsplatser från äldre järnålder, samt en del svårtolkade äldre inslag från neolitikum, bondestenålder. Fornlämningstypen var närmast typisk för sin period och för de rester av förhistorisk bebyggelse som idag återfinns i odlad mark. Vad som återstod efter att matjorden hade banats av var ett öppet fält med stora antal stolphål och härdar. Det vill säga att bara de anläggningar som hade grävts ner i alven hade bevarats genom generationer av modern odling. Rent generellt får ”stolphålsgrävningar” sägas innebära vissa problem när det gäller visualisering och förmedling i fält. Där arkeologen anar stora komplexa huskonstruktioner, ser den besökande lekmannen mest svarta fläckar på markytan och ett antal gropar av varierande storlek och djup. Att levandegöra det förflutna utifrån den typen av lämningar kan vara problematiskt, speciellt som fyndmaterialet från de mer genomsnittliga järnåldersgårdarna kan te sig rätt magert.

Samtidigt utgör Ölmostad en liten, mycket väl avgränsad bygd. Det rör sig nästan om en kitteldal med bara fyra egentliga tillfartsvägar,

FIGUR 22. Våra minsta ambassadörer. Dagisbesök vid utgrävningarna i Ölmstad sommaren 2010. Foto: Anna Ödeén, JLM..

där den nord-sydliga landsvägen ingår i ett av det gamla Sveriges viktigaste kommunikationssystem. "Avgränsat men centralt" skulle man kunna beskriva Ölmstad. Det finns en stark hembygdskänsla i dalen, samtidigt som Jönköpings kommun lanserar platsen som ett attraktivt och lättillgängligt pendlarområde. Och utgrävningarna 2011 ingick som ett första led i ett byggprojekt, kanske framförallt avsett för att locka barnfamiljer att bosätta sig här.

Den omfattande utgrävningen med dess långa varaktighet kunde förväntas bli uppmärksammas av Ölmstadsborna. Ytan var för det första centralt belägen i dalen; nära det fyrvägs-kors som under lång tid utgjort bygdens reella mittpunkt. Dessutom ligger det välkända gravfältet, naturreservatet och utflyktsmålet Kyrkröset på krönet, alldeles ovanför utgrävningen. Det var inte heller självklart att en arkeologisk undersökning skulle bli uppfattad som något enbart positivt i Ölmstadsbygden. Skulle rentav den eviga frågan om arkeologins kostnader skapa en negativ vinkling när det gällde kontakterna med lokalbefolkningen?

Insatser i Ölmstad

Så hur skulle man då vinna Ölmstadsborna för arkeologin? Den metod som läns museets arkeologer valde innebar att man i tillägg till de traditionella publika visningarna av utgrävningen genomförde en riktad satsning på skolan.

Med stöd av museets pedagoger fick mellanstadieeleverna delta i utgrävningen. De lärde sig vad arkeologi innebär på det mest konkreta sätt man kan tänka sig - genom att själva vara med och gräva. Elevernas del i arbetet blev precis så lustfylld som man kan hoppas på; de fick en god inblick i hur vi jobbar och kunde själva uppleva spänningen, känna glädjen över de fynd som gjordes. Men minst lika viktigt var att se sammanhangen och att tillsammans med pedagoger och arkeologer försöka resonera sig fram till en rimlig tolkning av hur livet gestaltat sig, precis här i den vardagsbekanta miljön en gång för kanske tvåtusen år sedan.

I förlängningen kom de elever som besökt grävningen att arbeta vidare med sina erfarenheter av det arkeologiska fältarbetet som en bas. Under hösten gjorde eleverna en animerad film om livet på Ölmstads järnåldersgårdar, assisterade av museets pedagoger. Filmen fick en succéartad premiär på skolan i Ölmstad strax före jul 2011 inför en publik av föräldrar, syskon och andra intresserade ortsbor. Och en sak stod helt klar - arkeologin hade fått ett antal nya föreläsare i Ölmstadstrakten. För de barn som deltagit i grävningarna och sedan gjort en film bär med sig en levande och positiv bild av vad arbete med lokal historia kan innebära!

Kontakt:

Jan Borg, arkeolog JLM

Johan Billingssten, verksamhetsutvecklare, JLM

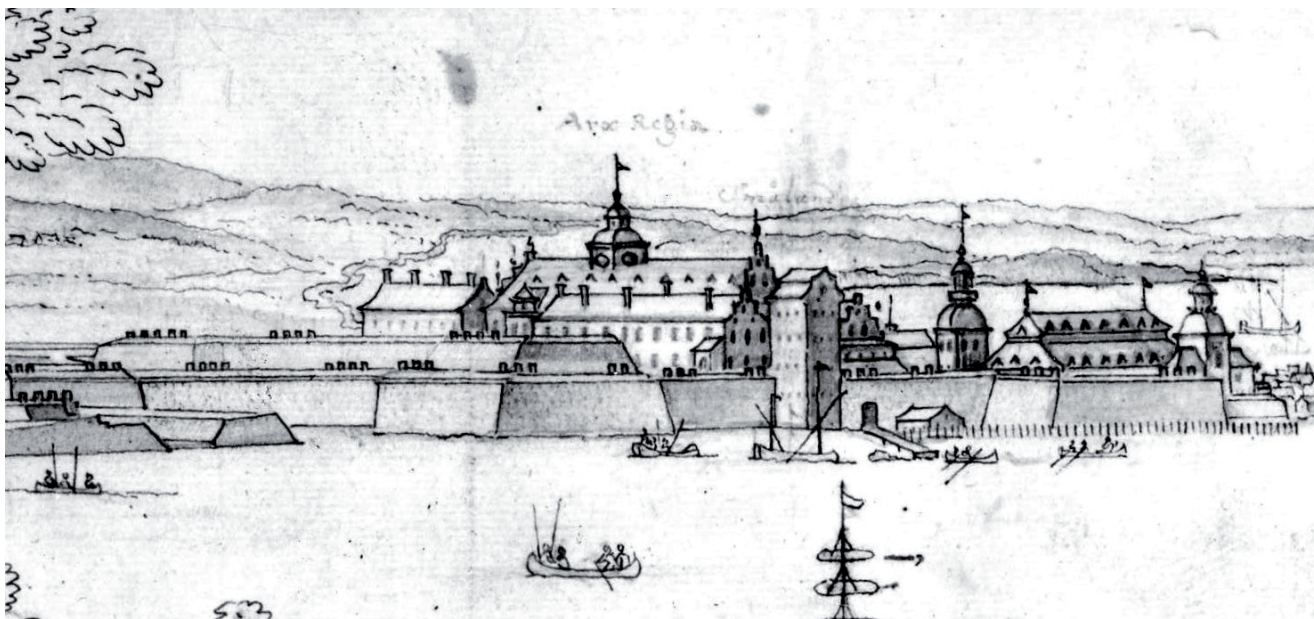
2. Jönköpings slott 2011 – 2012

Betydelsen av Jönköpings slott för stadens utveckling kan nog inte överdrivas. För under flera sekel vad denna stora gränsfästning ett dominerande inslag i Jönköping; både i stadsbilden samt genom den garnison och den statliga administration som var förlagd till slottet. Dessutom måste man komma ihåg hur viktigt slottet varit som arbetsplats, liksom dess centrala roll i regionens handel och varuutbyte. Kort sagt; utan slottet hade mycket sett annorlunda ut även i dagens stad. Därför är det lika märkligt som intressant att detta mäktiga byggnadsverk så totalt kan försvinna; både fysiskt ur stadsrummet och ur Jönköpingsbornas medvetande. Det kollektiva minnet har i sanning varit kort när det gäller Jönköpings slott!

Ändå existerade det från år 1283, då franciskanerna grundade sitt kloster, fram till 1871 då de sista synliga lämningarna ovan mark demolerades. Under mellantiden hann ett tiggarkonvent att bygga sitt fyrlängade kloster med dess 47 meter långa kyrka. Det var norra Smålands största byggnad och här avhölls flera viktiga politiska möten. Efter reformationen lät Gustav Vasa omvandla byggnadskomplexet till ett befäst kungligt slott i Dackeupprorets efterdyningar. Ett slott som brändes av sina retirerande försvarare under det Nordiska Sjuårskriget 1567 och som fick förbli i ruiner under de kommande tjugofem åren. Därefter återuppbyggdes och

FIGUR 23. Grävningsresultat omsatta i mellanstadieelevernas kreativitet. Rekonstruktion av långhus från äldre järnålder, utförd av elever från skolan i Ölmstad som en del i det skolpedagogiska projektet. Foto: Anna Ödeén, JLM.

FIGUR 24. Den försvunna fästningen. Jönköpings slott i fullt utbyggt skick mot slutet av 1600-talet. En anläggning som täckte 10 hektar. Dess betydelse för staden och dess invånare kan inte överskattas. Men de sista synliga resterna försvann år 1871. Hur kan slottet återta något av sin forna plats i stadsrummet?

utvidgades fästningen så att den en bit in på 1600-talet hade blivit en av landets i särklass största moderna artillerifästningar. Under byggnadsperioden inträffade även en kort belägring sommaren 1612. Fullt utbyggt omkring 1650 blev Jönköpings slott så gott som direkt obsolet genom freden i Roskilde 1658 då kustlandskapen övergick i svensk ägo. Jönköping upphörde att vara en gränsstad och dess fästning blev till en plats för administration och förrådshållning. Efter den förödande branden år 1737 blev slottet aldrig återuppbyggt och fästningsverken tilläts sakta falla i ruiner. Demoleringen startade på allvar i samband i anslutning till Göta kanals invigning, då staden behövde en bättre hamn. Material till kajer och vågbrytare hämtades från ruinerna. Efter militärens avflyttning till det nya Karlsborg 1842 togs marken successivt över av staden. Återigen fick ruinområdet fungera som materialtäkt, nu för den nyanlagda järnvägen. De allra sista synliga resterna av fästningen försvann under loppet av år 1871.

Uppgiften för läns museets arkeologer blev att undersöka en fästningsruin mitt i Jönköpings centrum. Det handlade om ett litet fragment av en stor helhet; en anläggning som en gång täckt en yta på omkring 10 hektar. Det pedagogiska problemet blev att lyfta fram och synliggöra detta för Jönköping så betydelsefulla byggnadsverk.

Insatser vid Jönköpings slott

Redan från allra första början stod det klart vilket enormt intresse som Jönköpingsborna hyste för Jönköpings slott och de arkeologiska undersökningar som inleddes hösten 2011. I takt med att murarna efter slottets sydöstra bastion, Carolus, och Munksjöns forna strand frilades ökade tillströmningen av besökare. Helt uppenbart

fascinerades man av fästningen storlek, den oväntat militära prägel stadens förflutna nu fick och - kanske mest förvånande - av att en av landets i särklass största fästningar har kunnat försvinna nästan spårlöst ur stadsrummet, trots att omfattande lämningar stod kvar så pass sent som vid mitten av 1800-talet.

Inför slutundersökningen av ruinfältet på Västra kajen våren/sommaren 2012 hade vi gjort upp en noggrann informationsstrategi. En detaljerad skärmutställning moterad på tre strategiska punkter på avspärningen kring utgrävningsfältet gav den tillfälliga besökaren berättelsen om Jönköpings slott. Samtidigt besparades fältpersonalen från de ständiga frågor kring basala fakta som kan verka störande på en undersökning med pressad tidsplan. Välutvecklade mediakontakter innebar att projektet redan från starten fick en god exponering i såväl press, radio och lokal-TV. Däremot visade det sig svårt, för att inte säga omöjligt, att finna något som helst intresse hos rikstäckande media för utgrävningarna, trots att de berörde en fästning som haft stor betydelse under viktiga perioder av Sveriges historia.

Regelbundna offentliga visningar, skötta av projektets personal anordnades två gånger per vecka vilket innebar att åtskilliga hundra Jönköpingsbor tog chansen att för första gången på 142 år få uppleva fästningsruinerna, framrensade och synliga. Till detta kommer de många förbeställda visningar som utfördes på begäran av olika intressegrupper som till exempel kommunens politiker och tjänstemän, personal från företag som var involverade i projektet, kollegor inom kulturmiljö- och universitetssektorn, föreningar och många andra.

Utifrån de lärdomar som gjorts vid gårds lämningen Bollarp (se case study 6) beslöts det från projektets och läns museets sida att en riktad satsning mot skolan och främst då eleverna i årskurs fem, skulle genomföras vid Jönköping slott. Tyvärr kunde satsningen inte ske i den omfattning vi hade hoppats, eftersom två av tre exploatörer inte var villiga att bidra till skolverksamhetens finansiering. Likväl fick ett antal klasser från skolor i Jönköpings kommun möjlighet att delta i fälтарbetet under några heta försommardagar år 2012. Anledning till att just årskurs fem utvaldes är att eleverna då sysslar med det aktuella tidsavsnittet utifrån både ett lokalt och ett vidare perspektiv. Och bland slottets murar och avfallslager kom ungdomarna i direkt kontakt med den svenska Vasaepoken och stormaktstidens verklighet. Det pedagogiska arbetet bedrevs på så sätt att eleverna erbjöds en heldag där deltagandet i de praktiska arbetsmomenten kombinerades med bakgrunden till fästningen genom en visning av den stadshistoriska utställningen. Ett moment med praktisk undervisning i byggnadshantverk utifrån äldre tekniker fick utgå då de ekonomiska möjligheterna inte fanns inom den reducerade budget som bestods skolverksamheten vid Jönköpings slott.

Ett grepp som testades vid 2012 års undersökningar av Jönköpings slott var en satsning på egenproducerad film, Det handlade om

FIGUR 25 Skolverksamheten på slottet sommaren 2012 omfattade elever från årskurs fem från olika skolor i Jönköping. De fick pröva på så gott som alla arkeologens arbetsuppgifter - inklusive uppmätning av murverk. Foto: Claes Pettersson, JLM.

FIGUR 26 Ambassadörerna. Vid hackbordet hittar man spår av människors liv för länge sedan. Och kanske är det precis här som en 11-årig arkeolog bestämmer sitt framtida yrke? Foto: Claes Pettersson, JLM.

korta tematiska filmer kring slottet och den pågående utgrävningen som efter begränsad redigering lades ut på YouTube. Tanken var att kunna servera preliminära arkeologiska resultat som en färskvara, direkt till den intresserade allmänheten. Det var frågan om ett första försök som i många avseenden kunde ha gjorts bättre, speciellt om det redan från början avsatts tid och ekonomiskt utrymme för en sådan satsning. Samtidigt har dessa amatörmässiga filmer verkligen nått en publik, vilket det registrerade antalet visningar på YouTube ger klara belägg för.

Ytterligare en satsning på sociala media - som inte budgeterats i det ekonomiskt sett stramt hållna projektet - var en satsning på direkt information genom att slottets egna grupp på Facebook. Sidan har medvetet hållits vid liv även efter att grävningarna avslutats i fält. Tanken var att låta allmänheten följa hela processen genom analyser, konservering, tolkning och rapportskrivande. Här har också den dialog med allmänheten vi eftersträfvade kunnat upprätthållas. Många viktiga synpunkter har berikat vårt arbete via gruppen och Facebooksidan *Jönköpings slott*. Gruppen har till idag publicerat närmare 500 separata inlägg och följs av drygt 350 personer runt om i världen.

Den framgrävda ruinen av bastion Carolus laserskannades sommaren 2012. Materialet är ännu inte färdigbearbetat, men kommer att utgöra ett smidigt kontrollredskap vid framtida arbeten med ruinen. Samtidigt kommer den erhållna modellen i 3D att kunna visa fram hela det undersökta området på ett överskådligt sätt i en kommande utställning. Ett annat redskap som vi har börjat pröva i efterarbetet är visualisering med digital teknik för att illustrera de olika faserna av Jönköpings slotts historia, dvs. Franciskanerklostret 1283 – 1540; det kungliga slottet 1545 – 1567; riksfästningen 1600 – 1737 samt ruinen 1737 - 1871. Det kommer att bli möjligt att återuppbygga slottet med 3D-teknik så att allmänheten virtuellt kan besöka detta försvunna byggnadsverk som haft så stor

bevaras och synliggöras. För första gången i Jönköping skapas ett offentligt rum, där upplevelsen centreras kring stadens växlingsrika och spännande förflutna. Dessutom "återskapas" bastion Carolus form i den kommande parken genom ett samarbete mellan projektet, arkitektbyrån *Sydväst arkitektur och landskap* och Jönköping kommun. Arkeologin tar alltså en aktiv del i utformningen av det nya stadsrum som beskrivs inom kommunens plan *Stadsvisionen* – detta är någonting unikt i Jönköping!

I en förlängning finns också möjligheten att gå vidare och i samverkan med kommunen skapa något alldeles unikt kring Jönköpings forna fästningsområde. Allt sedan undersökningarna började på allvar har de åtföljts av georadarkarteringar inom slotts- och fästningsområdet. Idag finns en samlad bild som innefattar såväl synliga, framgrävda ruiner som de murkomplex som ligger dolda under markytan. En stor utmaning vore att söka synliggöra det försvunna; att visualisera ett vidsträckt ruinområde i stadsrummet genom att utnyttja modern teknik. I nuläget befinner sig detta fortsatta projekt på diskussionsstadiet, men det bör ses som en logisk följd av tankarna bakom ReVision; nämligen hur stadens historiska djup och komplexitet skall synliggöras i dagens stadsrum. Och hur de kunskaper som samlats genom år av arkeologiska utgrävningar bäst görs tillgängliga som ett mervärde för den lokala urbana identiteten. Vägen dit är lång, men man kan notera att omsvängningen är på väg. Till exempel har man bytt namn på Västra kajen som numera heter Slottskajen. Byggprojektet har även lanserats som "*ett boende i slottsmiljö*"; historien har alltså bidragit till lansering och identitet i det 21 seklets nya miljöer!

Kontakt:

Claes Pettersson, arkeolog JLM

claes.pettersson@jkpglm.se

Lise-Lotte Johansson, exploateringssamordnare, Jönköpings

FIGUR 29 Ruinrummet under Riksbyggens nya bostadshus. Autentiska murar från Jönköpings slott blir synliga permanent för första gången på drygt 140 år. Ett exempel på vart gott samarbete och dialog kan leda. Foto: Claes Pettersson, JLM.

kommun, lise-lotte.johansson@jonkoping.se
 Claes-Göran Persson, byggchef, Riksbyggen
 claes-goran.persson@riksbyggen.se
 Henrik Möller, byggchef, Vätterhem
 henrik.moller@vatterhem.se
 Niklas Boserup, landskapsarkitekt, Sydväst arkitektur och land
 skap. niklas@sydvast.se

FIGUR 30 Slottskajens kommande gestaltning enligt ett förslag utarbetat av Sydväst arkitektur och landskap. Ritning återgiven med tillstånd av utföraren.

3. Smålandsstenar 2012

Undersökningen i Nygård, Smålandsstenar, år 2012 genomfördes i den sydvästra länsdelen, ett område där arkeologiska insatser inte varit alltför vanliga. Projektet handlade inledningsvis om borttagningen av ett mindre höggravfält från vikingatid, men under fältarbetets gång tillkom ett område som innehöll lämningar efter medeltida odlingsmark samt en ytterst välbevarad mesolitisk hydda. Speciellt fyndet av en hittills okänd boplats från jägarstenålder med både en hydda och ett rikt fyndmaterial av flinta kom att väcka stor och berättigad uppmärksamhet. Det gällde såväl forskarsamhället som allmänheten; alla blev fascinerade av Nygårdsboplatsen och det svindlande tidsdjupet på kanske uppemot 9000 år...

Så vad som i början betraktades som en tämligen rutinmässig undersökning av liten, sannolikt skadad gravgrupp från vikingatid kom att utvecklas till något helt annat. Och visst är det just i detta som mycket av tjusningen med arkeologin ligger? I att det oväntade både kan och kommer att inträffa ute i fält? Här kan verkligen yrkesman och betraktare mötas över goda berättelser - något som också inträffade i Smålandsstenar i Gislaveds kommun år 2012!

FIGUR 31 Skolverksamhet med praktiska inslag av hantverk. Nygårdsboplatsen vid Smålandsstenar hösten 2012. Foto: Jörgen Gustafsson, JLM.

Insatser i Smålandsstenar

De publika satsningarna i samband med utgrävningarna vid Nygård i Smålandsstenar fick ett alldeles överväldigande resultat med bokstavligen hundratals intresserade besökare vid de offentliga visningarna. När det gäller barn och ungdom kom omkring 300 elever från skolorna i grannskapet för att bese utgrävningarna vid tre dagar av organiserade satsningar på skolpedagogik med möjlighet att delta aktivt i grävningarna. Gensvaret blev mycket gott; återigen har traktens barn och ungdomar blivit till arkeologins bästa förespråkare!

Den lärdom man bör dra av den publika verksamheten i ett projekt som grävningarna vid Nygård är väl snarast att man når ut med förmedlingen på ett helt annat sätt på en ort där arkeologin blir något nytt och spännande. Om man jämför med till exempel Jönköping är till att börja med det samlade kulturutbudet av en helt annan omfattning i staden. Dessutom finns det en lång tradition av att läns museet bedriver lätt tillgängliga undersökningar runt om i stadsrummet och att vi alltid anordnar visningar där så är möjligt. Stadens invånare skall kanske inte i första hand beskrivas som blasé, för entusiasmen hos åhörarna 2012 gick inte att ta miste på. Men skillnaden ligger med största sannolikhet i att man i Smålandsstenar varken hade upplevt arkeologi på nära håll tidigare eller haft så mycket kontakt med läns museets utåtriktade verksamhet. Vad vi bör ta med oss är upplevelsen av den genomslagskraft arkeologiska undersökningar kan ha på lokalsamhället, förutsatt att man lämnar över tillräckligt med resurser till förmedlingskontot!

Kontakt:

Jörgen Gustavsson, arkeolog JLM
jorgen.gustavsson@jkpglm.se

4. Rosenlunds herrgårdspark 2010 - 2014

Rosenlunds är en gustaviansk herrgårdsanläggning, skapad i mitten av 1780:talet av vice presidenten vid Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posse. Sedan 1936 ägs fastigheten av Jönköpings kommun och har sedan dess genomgått en rad olika användningsområden. Efter att Ädelfors folkhögskola lämnade sina lokaler i herrgården år 2005 har byggnaden stått oanvänd medan parkmarken i väster delvis fått växa igen. Förslag på försäljning har väckts och beslut i den riktningen har tagits, men senare rivits upp.

I samband med en kommande ansiktslyftning av parken genomfördes en kartering med georadar (GPR) under hösten 2010/ våren 2011. Detta ledde till upptäckten av en övertäckt men till stor del bevarad gustaviansk parkanläggning från 1790:talet; ett för svenskt vidkommande helt unikt objekt. En så kallad formell trädgård med parterrer, gångsystem, en fiskdamm och sannolikt ett orangeri hade omkring år 1790 skapats intill den nya statusbyggnaden.

En arkeologisk forskningsgrävning genomfördes under våren 2013 för att kontrollera giltigheten i karteringens resultat. Vad fanns av konkreta lämningar som kunde jämföras med den bild; de tolkningar av parkens utseende kring år 1800 som skapats utifrån georadarbilderna? Arbetet som genomfördes med länsstyrelsens och Malmstensfondens ekonomiska stöd, visade på en nästan 100% överensstämmelse mellan radarbilderna och nu påträffade arkeologiska objekt. Rosenlunds formella trädgård; den park som skapats för vice hovrättspresidenten Posses nya herresäte fanns verkligen bevarad i sina grunddrag!

Under hela den tid som läns museets personal kommit att arbeta med de olika projekten har det stått klart att Rosenlunds framtid är en fråga som berör. Det handlar om ett mycket stort engagemang från invånarnas sida och om en oro för att man skulle komma att mista det landmärke och den gröna lunga i stadsrummet som herrgårdsparken utgör.

Insatser vid Rosenlunds herrgård

När det stod klart vilket spännande objekt, såväl vetenskapligt som publikt, som den dolda parken vid Rosenlund utgjorde påbörjades en omfattande informationssatsning. Det var väsentligt att utnyttja alla upptänkliga kanaler som informationsaftnar för allmänheten, offentliga visningar av herrgården med dess park, artiklar, konferensdeltagande och nätverksbyggande. Avsikten var självfallet att väcka opinion och att medverka till att frågan om herrgårdens och parkens framtid kunde lyftas i den politiska debatten. Rosenlund har visat sig vara ett utmärkt exempel på hur arkeologiska resultat kan utnyttjas i aktuell samhällsdebatt och planering. Dessutom berör frågan ett ämne som engagerar stora grupper, både lokalt och långt bortom stadens gränser. För teman kring odling och historiska trädgårdar engagerar!

FIGUR 32 Kartering med georadar vid Rosenlunds herrgård hösten 2010. Början på en lång process med såväl publik verksamhet, forskning, nätverksbyggande och till sist ett kommunalt beslut. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi

FIGUR 33 Den okända gustavianska parken vid Rosenlund. Få undersökningar har blivit lika uppmärksammade, i alla fall om man ser till insatserna omfattning. Kartering och bearbetning: Lars Winroth, Modern Arkeologi.

Från läns museets sida har det med stöd från liknande projekt som till exempel Gunnebo i Mölndal, från det trädgårdshistoriska nätverket NTAA och andra forskare med liknande inriktning föreslagits som fullt möjligt att parkmiljön vid Rosenlund skulle kunna återställas till sin 1700:talsutformning. Diskussioner har förts om huruvida utbildning i äldre hantverkstekniker skulle kunna knytas till restaureringen av herrgården och återställandet av parken. En annan möjlighet ligger i kopplingen mellan trädgårdsarkeologi och så kallad grön rehabilitering; ett koncept som prövats med stor framgång bland annat i England. Här skulle med fördel kontakter med länsjukhuset Ryhov kunna etableras. Men framför allt handlar det om att återge Rosenlund en hållbar funktion i stadsrummet; en uppgift som förutsätter långsiktigt tänkande, insikter och kunskap kring kulturhistoriska värden och möjligheter, en öppenhet för nya lösningar och en dialog med stadens invånare. Vad vill man att Rosenlund skall få för funktion i det nya Jönköping? Här har läns museet en mycket viktig roll att spela framöver!

Som ett viktigt steg på vägen framstår den utredning kring herrgårdens framtida användning som Stadskontorets utredningsenhet i Jönköping låtit ta fram. I utredningsrapporten, framlagd i början av mars 2014, märks tydligt vilken genomslagskraft som

de arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningarna av herrgårdsmiljön kommit att få. På punkt efter punkt har slutsatser och rekommendationer från läns museets rapporter vävts in i materialet. Betydelsen av att se och uppleva ett historiskt djup i dagens stadsrum genomsyrar hela rapporten, liksom behovet av att behandla miljön vid Rosenlund som en helhet. För en restaurerad herrgårdsbyggnad tillsammans med en återskapad park i väster och det moderna Rosariet i öster samt servering i det forna stallet skulle bli en lyckad och uppmärksammas lösning på en långdragen fråga i Jönköping - Rosenlunds framtid. Och som en direkt följd av kommunens utredning togs också det efterlängtrade beslutet i Jönköpings kommunfullmäktige den 24 april 2014. Herrgården förblir i kommunal ägo, den skall renoveras och miljön återställas så att Rosenlund kan användas för representation, konferenser och olika kulturarrangemang. Samtidigt blir hela miljön ett välbehövligt offentligt rum i Jönköping. Beslutet var enhälligt. Och det är knappast förmätet att se betydelsen av de senaste årens arkeologiska undersökningar och opinionsarbete som en viktig faktor i detta beslut. Rosenlund blir härigenom en god illustration av hur kulturmiljövård och modern samhällsplanering kan samverka på bästa sätt!

Kontakt:

Anna Andréasson, arkeolog, ArcheoGarden

anna@archaeogarden.se

Björn Kalin, landskapsarkitekt, Jönköpings kommun

bjorn.kalin@jonkopings.se

5. Getaryggen 1567. Fältarbete 2010 - 2013

Sedan år 2010 bedriver läns museet tillsammans med Miliseum i Skillingaryd ett forsknings- och delaktighetsprojekt som tar sitt avstamp i den danska angreppet längs Nissastigen på senhösten 1567. I projektets första skede har ett hittills bortglömt slagfält med tillhörande fältläger lokaliserats i Angerdshestra socken. Det aktuella området har undersökts med metalldetektor och karterats. Som en följd av upptäckterna har slagfältet förts in i fornminnesregistret som fast fornlämning under beteckningen Angerdshestra RAÄ 175 och åtnjuter därmed lagskydd. Det har varit möjligt att utifrån topografi, samtida skriftliga uppgifter och spridningsbilden för de framdetekterade föremålen kunna göra en trovärdig rekonstruktion av händelserna vid Getaryggen den 31 oktober år 1567. Även det äldre odlingslandskapet kring slagfältet och den svenska lägerplatsen har undersökts i syfte att få en bild av den plats och de förhållanden som rådde där striden utkämpades.

Inom ramen för projektet har även kartanalyser utförts vid några av de byar och gårdplatser som låg i de danska truppernas väg. Bland annat har LIDAR-bilder utnyttjats, liksom äldre lantmäterikartor. Vid Västra Jära by där förmodligen att lämningarna ett danskt

FIGUR 34 Kommunens egen utredning om Rosenlunds framtid. Framlagd i mars 2014 och till stora delar baserad på de arkeologiska resultaten och kulturhistoriska bedömningar.

FIGUR 35 Spår efter en glömd konflikt. Fynd från det svenska lägret vid slagfältet Getaryggen, en strid som utkämpades hösten 1567, för snart 450 år sedan. Men ett material med stor publik potential! Foto: Daniel Peterzon, Projekt Getaryggen 1567.

FIGUR 36 Demonstration av flintlås på ort och ställe. Sven Engkvist från Miliseum i Skillingaryd testar ett armégevär från sent 1700:tal i samband med en slagfältsvisning. Foto: Claes Pettersson, JLM.

fältläger finns, har en georadarkartering utförts på prov över delar av den forna kyrkogården. Inom ramen för **Getaryggen 1567** har även andra fyndplatser med ett äldre, konfliktrelaterat fyndmaterial besökts och studerats.

I planerna för det fortsatta arbetet ingår att föra över fokus mot det drabbade landskapet och den civilbefolkning som oförskyllt kom att befinna sig i konfliktens väg. I denna andra fas av arbetet kommer även det redan goda och väl etablerade samarbetet med dagens invånare längs Nissastigens norra del att fördjupas. Förhoppningen är att på sikt kunna arbeta med hela fälttåget, över läns- och kommungränser för att bättre kunna förstå verkningarna av de traumatiska skeenden som civilbefolkningen utsatts för i Småland och Östergötland. Det kan även bli möjligt att basera en turistsatsning på den färdväg som Daniel Rantzaus trupper följde. I så fall kan detta lämpligen ske inför 450 årsminnet år 2017.

Insatser längs fälttågets väg

Genom hela projektet **Getaryggen 1567** har en av de bärande delarna i arbetet utgjorts av en bred satsning på information till såväl lokalbefolkningen som till forskarsamhället. De upptäckter som gjorts och de resultat som uppnåtts har raskt kommunicerats genom artiklar i dagspress och tidskrifter, på Internet, genom föreläsningar eller vid guidningar. De arkeologiska rönen har så långt möjligt behandlats som en färskvara som bör nå sina mottagare snabbast möjligt. Likaså har det genom generösa bidrag från SMHA (Sveriges Militärhistoriska Arv) varit möjligt att både ge ut populärt hållna årsrapporter och att bekosta konserveringen av de i många tillfällen illa medfarna järnföremål som detekterats fram på slagfältet. Detta har i sin tur möjliggjort att en utställning kring slagfältet vid Getaryggen och händelserna på senhösten 1567 kunde stå färdig lagom till invigningen av det militärhistoriska museet Miliseum i Skillingaryd hösten 2014.

En viktig förutsättning vid fältarbetet har varit att alla är välkomna; vare sig man kommer som intresserad åskådare eller som deltagare i det praktiska fältarbetet. Speciellt viktigt är detta eftersom hela projektet handlar om att återerövra en bortglömd historia där internationella konflikter drabbat lokalsamhället. Resultatet blir ett tydliggörande av att även dessa idag så fridfulla delar av Småland har ett mörkt förflutet. I sig utgör detta förhållande en brukbar parallell för den som själv kommer från en modern konfliktzon. Inte ens Småland har alltid varit så fredligt som man gärna vill tro!

Till skillnad från många andra slagfältsarkeologiska undersökningar har **Getaryggen 1567** lagt sig vinn om att fokusera på ett långtidsperspektiv istället för den enskilda händelsen; slaget. Det centrala är att undersöka konfliktens påverkan på lång sikt. Vilka konsekvenser för en drabbad region fick händelserna på senhösten 1567? Därför är också projektets fokus på väg att flyttas från slagfäl-

FIGUR 37 Ett internationellt sökteam med deltagare från både Småland och USA. Så bygger man hållbara nätverk! Slagfältet vid Getaryggen sommaren 2012. Foto: Daniel Petterzon, Projekt Getaryggen 1567..

tet till några av de byar och gårdar som ödelades av invasionshären. En annan intressant aspekt gäller de immateriella spåren efter det danska fälttåget. Vad lever kvar idag och vad kan i så fall spåras i form av traditioner, sägner och mentalitet? På sikt hoppas vi kunna genomföra en traditions- och minnesinventering tillsammans med de lokala hembygdsföreningarna. När det gäller de konkreta, fysiska spåren planeras en inventering av traktens gårdssamlingar; kan det finnas oregistrerade fynd som hör samman med den danska invasionen för snart 450 år sedan?

Fynden från de första fyra årens undersökningar vid Getaryggen finns redan nu utställda och tillgängliggjorda för intresserade besökare. Flera skrifter och artiklar med tema kring slaget och det danska fälttåget 1567 finns utgivna. I nuläget har även diskussioner kring ett filmprojekt, baserat på händelserna längs Nissastigen och vid Getaryggen inletts. Man kan knappast ta miste på ämnets popularitet; krig och konflikter säljer. Samtidigt hoppas vi inom projektet att kunna utnyttja temats breda appeal till att väcka frågor och djupare reaktioner hos en publik. På det forskningsmässiga planet har projektet inlett ett brett samarbete med specialister och institutioner både inom och utanför Norden. Detta är också en grundförutsättning, eftersom konceptet i hög grad handlar om tillämpad tvärvetenskap. Den snabba publiceringen av de arkeologiska resultaten kommer både forskarsamhället och lokalbefolkningen till del. Vilket också är en självklarhet, för oavsett bakgrund vill den som deltar förstås raskt få veta vilka nya resultat projektet kommit fram till!

Kontakt:

Sven Engkvist, museichef, Miliseum
 sven.engkvist@vaggeryd.se
 Claes Pettersson, arkeolog, JLM
 claes.pettersson@jkpglm.se

6. Bollarp 2010, 2013

Den övergivna ensamgården Bollarp i Vireda socken har utgjort fokus för ett långvarigt forskningsprojekt kring resursutnyttjande, kolonisation och övergivande på det småländska höglandet. Vid undersökningarna som pågått lågintensivt sedan mitten av 1990-talet, har ödegårdens tre identifierbara skeden dokumenterats. Det handlar om medeltid, 1500-tal och ett soldattorp från 1700-tal som avlöst varann på ungefär samma plats. Mellan brukningsfaserna har gården legat öde, även om odlingsmarken sannolikt förblivit i hävd. Bollarp utgjorde en odlingsresurs för Viredabygden, mark som kunde utnyttjas under tider av högkonjunktur och befolkningsökning för att däremellan ligga för fåfot.

Projektet har rönt stor och välförtjänt uppmärksamhet inom agrarhistoriska kretsar alltsedan publiceringen av resultaten påbörjades. Men kanske ligger det största värdet ändå i dess inkluderande och demokratiska metod där lokalbefolkning och framför allt traktens barn fått chansen att möta sin egen historia på ett mycket konkret sätt; genom att delta i en utgrävning.

Insatser vid Bollarp

Initiativet till att just Bollarp kommit att bli föremål för en forskningsgrävning kom ursprungligen från den lokala hembygdsföreningen och markägaren som visade fram platsen. Föreningens medlemmar har aktivt deltagit i arbetet under projektets korta, men intensiva fältsäsonger. Denna intima samverkan med lokalsamhället har ytterligare förstärkts genom att arbetet under projektets senare säsonger skett med hjälp från elever från den lokala mellanstadieskolan. Femte- och sjätteklasserna från Vireda har fått delta i utgrävningarnas alla moment under en försommarvecka. De äldre eleverna har till och med bott uppe vid Bollarp i militärtält under den tid fältarbetet pågått. Samtidigt som de fått testa ett annorlunda yrke som en sorts PRAO har de mött den lokala historien på ett lustfyllt och minnesvärt sätt.

FIGUR 38. Att få gräva fram sin egen historia skapar ett speciellt förhållningssätt till det förflutna. Och i skogen ovanför Vireda där en gång gården Bollarp låg blir allt så påtagligt, så nära. Foto: Ådel Franzén, JLM

Precis som i Ölmostad har barnen blivit arkeologins främsta ambassadörer i bygden, detta trots att en småländsk skogsgård från 1500-talet kanske inte utgör det mest spektakulära arkeologiska objekt man kan tänka sig. För oss deltagande arkeologer har de diskussioner som förts med ungdomarna varit väldigt roliga; som yrkesman behöver man möta andra synsätt och nya infallsvinklar på sitt ämne. Och det finns få bättre möjligheter att kunna göra just detta än att arbeta tillsammans med barn och ungdomar. Så om man skall sammanfatta lärdomarna hittills har Bollarpsprojektet varit en stor tillgång för alla inblandade - såväl skolan, som hembygdsföreningen och läns museet. För, med en sliten klyscha som faktiskt passar in på Bollarp, det handlar om ett projekt där deltagarna verkligen gräver där de står!

Kontakt:

Ådel Västbö Franzén, kulturgeograf, JLM
aadel.franzen@jkpglm.se

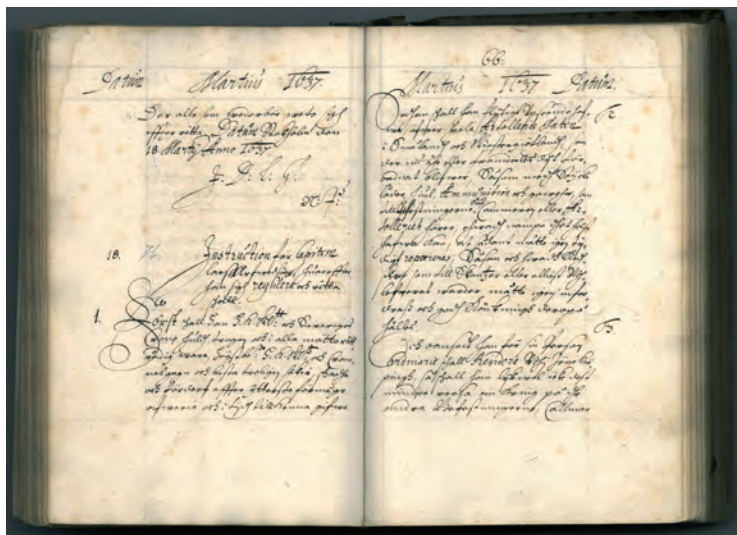

FIGUR 39. Lärarna tittar till våra entusiastiska medarbetare i deras militärtält. Bollarp 2010 blev en upplevelse för livet för alla sjätteklassarna från Vireda skola. Foto: Ådel Franzén, JLM.

7. 100 x Kulturarv

Utställningsprojektet *100 x Kulturarv* är läns museets stora och långsiktiga satsning som inleddes vid återinvigningen i början av mars 2013. Konceptet lyfter fram det kalejdoskopiska perspektivet, själva spretigheten i begreppet "kulturarv"; ett begrepp som inom sig bär själva essensen av mångfald. *100 x Kulturarv* bygger på samarbete och delaktighet över gränserna och skapar därigenom ett rum för spännande och oanade möten. Genom ett upplägg som medvetet baserats på föränderlighet och mobilitet kan utställningens olika delmoment dessutom lätt sändas vidare till lämpliga forum ute i regionen. På så sätt understryks att museets inte nödvändigtvis skall se som en statisk byggnad för kultur, utan som navet i en förmedlings- och delaktighetsprocess som bokstavligen innefattar alla som har lust att ingå.

FIGUR 40. Den skrivna historien - Lars Arfvedssons utnämning till kapten och ansvarig för befästningsartilleriet vid fästningarna i Göteborg, Jönköping och Kalmar år 1637. Undertecknad av bland andra rikskansler Axel Oxenstierna. Brev bevarat i Riksarkivet.

Insatser kopplade till 100 x Kulturarv:

Det rent arkeologiska inslaget i utställningsprojektet 100 x Kulturarv begränsades till två teman, nämligen Jönköpings slott och den unika Sagaholmshögen med dess hällristningar. När det gäller slottet valde vi att fokusera på stormaktstidens skede och lyfte fram två människoöden som illustrerade den svenska militärstatens uppgång och fall. Med utgångspunkt i fynd från utgrävningarna och uppgifter ur skriftligt källmaterial byggdes två bra berättelser, dels den om Lars Arvedsson, en ofrälse soldat vid artilleriet som gjorde en rask karriär under det trettioåriga kriget, dels Lars Lindberg som i efterdyningarna av Poltava undgick utskrivning till armén genom att arbeta vid vapenfaktoriet. Bägge männen har varit knutna till fästningen, den förre som ansvarig chef för befästningsartilleriet, den senare som hantverkare i den smedja där en namnbricka (märkt LLb) från något av smedens verktyg påträffades vid utgrävningarna. Genom dessa personligt hållna historier skapades en närhet, en

FIGUR 41. Den påträffade historien - märklapp med bokstäverna "LLB". Med största sannolikhet har den suttit på ett av vapensmeden Lars Lindbergs privata verktyg i början av 1700-talet. Funnet i ruinen av en verkstad intill slottsmuren sommaren 2012. Foto: Göran Sandstedt, JLM.

förståelse för de val som huvudpersonerna en gång gjort. Beträkta-
ren fick möjlighet att fundera över hur man själv skulle ha agerat
i samma situation.

Till delutställningen om Jönköpings slott knöts också elever från
Ädelfors folkhögskolas speldesignlinje som framställde ett dataspel
med motiv från fästningens historia. Detta spel fanns sedan med i
utställningen och kunde användas av besökarna. Även en grupp från
Per Brahegymnasiet deltog genom att skapa tematiska löpsedlar med
utgångspunkt i kända händelser i 1600- och 1700:talets Jönköping.

Till den i många avseenden förvånansvärt dåligt kända Saga-
holmshögen, en bronsåldershög i Ljungarum som undersöktes
1971 och då visade sig innehålla en fullständigt unik kantkedja av
figurristade, kantställda sandstenshällar, skapades en 3D-bild med
hjälp av de svart/vita lodfoton som tagits 42 år tidigare. Bilden, som
visade utgrävningen med gravens viktiga detaljer frilagda, gjorde
det mycket enklare att förstå den komplexa gravbyggnaden med
dess rikedom av illustrationer. De autentiska hällarna visas fram
i direkt anslutning till bildspelet och med lämpligt släpljus som
framhäver motiven.

Arbetet med Sagaholmshögen för 100 x Kulturarv omfattade även
ett samarbete med forskare från Linnéuniversitetet som inkallad
specialkompetens på bronsålderns gravkult och föreställningsvärld.
Däremot gick ett planerat skolprojekt avsett för Ljungarums skolor
om intet. Skälen till detta diskuteras på annan plats i föreliggande
rapport.

Kontakt:

Henrik Johansson, verksamhetsutvecklare arkiv
henrik.johansson@jkpglm.se

8. Bokprojektet "Stormaktsstaden Jönköping"

Precis som i många andra svenska städer har det bedrivits en om-
fattande arkeologisk verksamhet i Jönköpings äldre stadsområde
alltsedan tiden direkt efter de stora stadsdelssaneringarna och riv-
ningsvågen på 1960- och 1970:talet. Framför allt efter 1980 har
många areellt omfattande utgrävningar genomförts, såväl i den
medeltida stadskärnan väster om Hamnkanalen som i 1600:talets
nya stad på Öster. Resultatet är att Jönköping idag är en av Skandina-
viens bäst dokumenterade städer, arkeologiskt sett, med omkring en
fjärdedel av den medeltida och tidigmoderna staden utgrävd. Fram
till år 2007 har dessutom samtliga undersökningar i stadsområdet
genomförts av läns museet. Därefter har två större projekt, kvarteret
Ansvaret och kvarteret Dovhjorten, genom upphandling tillfallit UV
Öst i Linköping. Sammantaget kan den vetenskapliga potentialen
och det publika värdet i det material som insamlats av läns museet
genom åren knappast överskattas. Det handlar om både bredd och
tidsdjup; om möjligheten att utifrån en enskild stads växlingsrika

historia beskriva urbanitetens framväxt i Sverige. Jönköpings förflutna borde bokstavligen ha varit vardagsmat för alla historieintresserade. Men så har inte varit fallet. Istället förblev Jönköping något av en vit fläck när det gällde kunskapen om urban arkeologi vid landets olika forskningsinstitutioner. Varför blev det så?

Svaret ligger i bristande publicering. Dels fanns det länge en stor rapportskuld, bestående av material där de tekniska rapporterna ännu inte hade blivit skrivna, dels handlade det om bristande resurser i frågan om tid och ekonomi. Och utan att ha tillgång till de färdiga resultaten från respektive utgrävningsprojekt har det varit ogörligt att sammanställa några synteser. Dessutom har antagligen avståndet till de universitet vars institutioner ägnar sig åt att beforska frågeställningar kring urban arkeologi spelat in. Kontakterna med akademien har i detta avseende tidigare varit tämligen sporadiska och snarast personligt baserade än delar av en mer utvecklad forsknings- eller publiceringsstrategi.

Detta förhållande har emellertid kommit att förändras i takt med att allt fler av resultaten från de större undersökningar som genomförts i Jönköping har blivit tillgängliga i rapportform. Speciellt gäller detta material relaterat till metallhantverk och frågor kring den tidigmoderna fästningsstadens uppkomst och struktur. Här har ett flitigt konferensdeltagande och nätverksbyggande burit frukt. Idag, år 2014, kan staden placeras in i ett bredare forskningsmässigt sammanhang och flera av de tidigare utförda undersökningarna har kommit att bli något av ett arkeologiskt allmängods. Men dessa framgångar till trots har avsaknaden av synteser inneburit ett problem. Av den anledningen startades bokprojektet *Stormaktsstaden Jönköping* år 2010. Avsikten var att samla och utveckla de nya rön som arkeologin kan bidra med när det gäller historien och berättelserna kring Gustav II Adolfs stadsprojekt i Kalmarkrigets efterspel. Arbetet har kunnat genomföras bland annat genom ett generöst bistånd från *Stiftelsen Grosshandlanden Johan Adolf Malmstens minnesfond för kulturhistorisk forskning och kulturminnesvård*, utdelat 2011.

Publiceringen av en syntes

Boken *Stormaktsstaden Jönköping. 1614-2014* har totalt kommit att omfatta tjugotvå kapitel, författade av sjutton olika forskare varav merparten är eller har varit verksamma vid läns museet. Men det har också varit viktigt att tillägna sig specialkompetens från den vetenskapliga sfären bortom Jönköpings hank och stör. Resultatet har blivit en antologi med stor tematisk bredd, men där basen i framställningen likväl utgörs av de resultat, den nya kunskap som bokstavligen grävts fram ur stadens kulturlager sedan begynnelsen av 1980-talet. Stormakts tidens nya stad med dess påtagliga militära prägel behandlas, liksom hantverk, förödande bränder, takmåleri, gustavianska parker och fattigfolkets materiella villkor för att nämna

6. Slottskapellet – ”ett litet kapell af bräder och stockar ihopaslaget”

Mikael Nordström

INLEDNING – ERIK DAHLBERGS KAPELL RESTAURERAS

I samband med att Slottskapellet restaurerades åren runt 1990 gjordes arkeologiska undersökningar inne i och utanför kapellet. Ungefär 150 gravar efter Jönköpingsbor gravsatta under 1600- och 1700-talet dokumenterades. Kistor och skelett var delvis mycket välbevarade och i flera fall fanns också rester efter klädedräkten och andra utsmyckningar. Personerna som var begravda i kapellet har tillhört Jönköpings slotts- och artilleriförsamling. Efter undersökningen återbegravdes samtliga skelett utanför kapellet och en minnessten sattes också upp. Förutom gravarna påträffades också resterna efter en äldre kyrka med anor från medeltid.

FÖRE SLOTTSKAPELLET

En medeltida kyrka

Området där Slottskapellet ligger har varit utnyttjat som kyrkplats sedan medeltiden. Vid den arkeologiska undersökningen 1990 påträffades grundmurar till ett äldre kapell, en romansk stenkyrka med långhus och smalare rakslutet kor i öster. Kyrkan har varit 20 meter lång och 10 meter bred, varav långhuset var 14 meter långt och koret i öster hade måtten 6 x 7 meter. Grundmurarna, som var ca 1,5 meter breda, utgjordes av en kallmur, det vill säga den saknade murbruk eller annat bindemedel. I rasmassorna från den äldre kyrkobyggnaden påträffades stora mängder brandskadat tegel. I kordelen påträffades ett par fragment av valvribbtegel som antyder att koret haft ett slaget valv. Inga fynd av valvribbtegel hittades i långhuset,

Slottskapellet hösten 2013. Foto Mikael Nordström, Jönköpings läns museum

31 |

några ämnen. Samtidigt som boken inte gör anspråk på att vara en komplett stadshistoria i likhet med Björkmans *Jönköpings Historia* vilken utgavs kring 1920, visar artiklarna hur viktig den nya kunskap som den urbana arkeologin bidragit med verkligen är. I denna syntes framgår tydligt att det är genom ett tvärvetenskapligt synsätt och genom samverkan över gränserna mellan olika discipliner som de verkligt goda resultaten uppnås.

Bokprojektet är spännande, eftersom det är den första egentliga syntesen som tar upp den tidigmoderna periodens arkeologi från Jönköpings horisont. Samtidigt handlar det om ämnen som de senaste åren kommit att hamna i forskningsfronten genom utgrävningar runt om i landets 1600- och 1700-talsstäder. Genom denna utgivning som kommer att äga rum på sensommaren 2014, kan nu Jönköping med rätta inta sin plats som en av Sveriges bäst undersökta städer från tidsperioden. För i nuläget är cirka en fjärdedel av stormaktstidens bebyggda område grävt ut; en siffra som få andra städer i Skandinavien uppnår!

Seminarier och workshops

En viktig uppgift för projektet initialt var att verka för att olika seminarier och workshops anordnades inom ramen för aktuell verksamhet och de behov som lokaliserades och definierades under resans gång. Nu kom emellertid få sådana arrangemang att utfö-

FIGUR 42. Uppslag från den kommande boken *Stormaktsstaden Jönköping. 1614 - 2014*. En välkommen och efterlängtat sammanfattning av ny kunskap om fästnings- och faktoristaden i 1600-talets Sverige.

ras under ReVisions namn, eftersom den typen av aktiviteter har kommit att ske i andra sammanhang i läns museets regi, inte minst då under förarbetet till utställningsprojektet 100 x Kulturarv. Men det betyder inte att ReVision som koncept och idé inte har haft betydelse för denna typ av verksamheter eftersom det handlar om ett synsätt och om en vilja att finna nya vägar att kommunicera de resultat och den nya kunskap som kontinuerligt flyter in från museets uppdragsfinansierade verksamhet. I föreliggande rapport tas två exempel upp, nämligen informationen kring den gustavianska parken vid Rosenlunds herrgård samt det VIII Nordiska Stratigrafimötet som hölls i Jönköping under februari 2011.

Det VIII Nordiska stratigrafimötet 2011

De nordiska stratigrafimötena är ett viktigt arkeologiskt forum för framför allt metoddiskussioner. Mötesserien har sina rötter ner i nittiotalets radikala förändringar inom stadsarkeologin, då det i Storbritannien utvecklade stratigrafiska arbetssättet fick sitt slutgiltiga genombrott i Skandinavien. Genom åren har välbesökta konferenserna hållits runt om i Norden med olika grävande institutioner som värdar. Intervallen mellan konferenserna har normalt varit tre år. Vid mötet i Åbo 2008 framkastades förslaget att Jönköpings läns museum skulle åta sig värdskapet i samarbete med dåvarande Riksantikvarieämbetets Undersökningsverksamhet (UV). Så kom också att ske.

Mellan den 25 och 26 februari år 2011 avhölls det åttonde nordiska stratigrafimötet här i Jönköping. Konferensen som anordnades av läns museet i samarbete med RAÄ UV (avdelningarna Öst och Mitt) hölls i hörsalen Fokus på Stadsbiblioteket. Drygt 90 deltagare från Skandinavien och Baltikum samlades till vad som blev ett mycket lyckat arrangemang. Under loppet av dessa två dagar presenterades drygt tjugo föredrag inom ett tajt hållet program där även en kortare exkursion och en festmåltid rymdes. Det VIII Nordiska stratigrafimötet var egentligen den första större internationella konferens inom ämnet arkeologi som läns museet anordnat. Mötet bidrog i högsta grad till att lyfta fram den aktuella stadsarkeologin i Jönköping. Våra nya resultat hamnade i fokus och blev möjliga att jämföra med kollegors arbete i andra städer och i andra länder. Samtidigt visade mötet betydelsen av denna typ av öppna forum där metodfrågor kan dryftas rakt och prestigelöst kollegor emellan. En följdverkan av mötet i Jönköping blev också att inbjudna politiker från kommunen insåg den betydelse läns museets arbete tillmäts utanför regionens gränser. Så skapas ett icke föraktligt mervärde på PR-sidan!

Rosenlunds dolda park - Öppen hearing 2011

Efter upptäckten av en till stora delar bevarad, men under markytan dold, gustaviansk park vid Rosenlund ökade intresset för herrgårdens framtid hos såväl allmänheten som i media. För att tillmötesgå ett behov av aktuell och korrekt information anordnades en öppen hearing för allmänheten den 9 september 2011 i hörsalen Fokus på Jönköpings stadsbibliotek. De nya rönen presenterades varefter möjligheter och förebilder inför ett eventuellt återställande diskuterades. Som sakkunniga deltog förutom läns museets personal även Inger Ernstsson, tidigare ansvarig vid restaureringen av Gunnebo slott och park i Mölndal samt Anna Andréasson, trädgårdsarkeolog med den egna firman ArcheoGarden.

Mötet var välbesökt och konstruktivt, men hämmades av att ingen av de inbjudna politikerna hade möjlighet att närvara. Orsaken till detta var att hearingen råkade krocka med ett viktigt budgetmöte i fullmäktige. Samtidigt innebar sittningen i Fokus ett viktigt avstamp för den opinionsbildande verksamhet som kom att bedrivas kring herrgårdens framtid, ett arbete som i olika former fortsatt fram till idag och det beslut som innebär att anläggningen stannar i kommunal ägo och skall bli föremål för en genomgripande restaurering. Under den resans gång har läns museets nätverk kring historiska trädgårdar, parkmiljöer och det relativt nya ämnet trädgårdsarkeologi kommit att utökas radikalt, samtidigt som striden kring Rosenlund kommit att engagera många av specialisterna inom ämnet.

FIGUR 43. Arkeologi engagerar! Föreläsning inför ett fullsatt auditorium. Hörsalen Fokus, Jönköpings stadsbibliotek i februari 2014. Foto: Daniel Petterzon.

Sociala media

Månadens historia var det första försöket från arkeologerna vid Jönköpings läns museum att skapa sig en ny läsekrets på Internet. Genom att regelbundet publicera personligt hållna berättelser från vårt verksamhetsområde lyckades vi lyfta fram det varierade, det lite spretiga som karaktäriserar verksamheten vid ett lokalbaserat museum. Arbetsuppgifter och resultat varierar samtidigt som kontakten med lokalsamhället står i fokus. Inom ramen för Månadens Historia har redogörelser för aktuella utgrävningar omväxlat med upplevelser inom kulturmiljövården och rent personliga reflektioner. Sedan starten år 2005 har Månadens Historia blivit ett uppskattat forum med många läsare, kanske främst då inom den region där vi dagligen verkar.

Arkeologibloggen som startades i maj 2011 var ett försök att utveckla konceptet och få mer aktualitet och direktkontakt i vad som skrivs på Internet i avdelningens namn. Den månatliga publiceringen hade kommit att upplevas som något av en tvångströja. Eftersom arkeologi är en färskvara behövdes en kanal för att raskt kunna få ut nyheter, debattinlägg och tematiska serier av artiklar som behandlar vårt arbete, såväl i fält som på museet och ute i samhället. Tidigare hade vissa större grävningsprojekt testat att ha egna bloggar, men det kändes väsentligt att samla vad som skrevs under ett och samma tak; att kunna visa fram verksamhetens fulla bredd och innehåll. Lösningen blev Arkeologibloggen som nu, efter tre år, funnit sin form och har läsare bokstavligen talat över hela världen. Detta trots att språket i bloggen genomgående är svenska. Men allteftersom översättningsverktygen förfinas behöver inte detta innebära det hinder som ett litet, begränsat språkområde tidigare har utgjort. Idag känns det som om bloggen kommit att utgöra ett av våra mest effektiva och uppskattade redskap i förmedlingsarbetet. Att texterna verkligen blir lästa visas inte bara av den statistik som

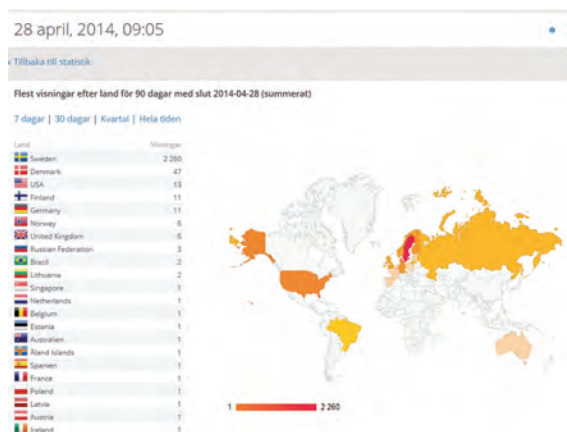
FIGUR 44. Arkeologibloggens nya utseende efter bytet till Wordpress i januari 2014. Ett starkt kort i vår förmedling!

kan utläsas genom Wordpress olika verktyg. För i samband med visningar, föredrag och mediakontakter visar det sig allt oftare att-såväl allmänhet som journalister har skaffat sig förkunskaper genom att läsa på museets hemsida och framför allt på Arkeologibloggen. Den sortens tydliga återkoppling känns mycket tillfredsställande!

Däremot förefaller det lite märkligt att ett forum som en blogg om arkeologi i norra Småland inte föranleder till mer av dialog mellan författare och läsare. Bara vid några få tillfällen har inlägg kommenterats, vilket får betraktas som något av en besvikelse. För vi hade nog allesammans räknat med att bloggen skulle fungera som ett verkligt demokratiskt forum, som en plats för diskussion och meningsutbyten mellan oss professionella utgrävare och dem vars historia vi frilägger och bringar fram i ljuset. Istället har det visat sig att diskussion och kommentarer är något som verkligen präglar den rapportering som sker på Facebook, med sidan om utgrävningarna av Jönköpings slott som ett gott exempel. Det har till och med visat sig att blogginlägg som inte genererat några läsareaktioner när de lagts ut på Arkeologibloggen blivit både kommenterade och diskuterade så fort de länkats till Facebook. Men dessa reaktioner har inte återkopplats till ursprunget, till bloggen. Sannolikt är det så att bloggen ändå betraktas som mer av traditionell hierarkisk förmedling, inte som det forum för direkt meningsutbyte som Facebook är. Utan tvekan finns här ett problem kvar att lösa.

Avvikelser - dit vi inte nådde

I den ansökan som ursprungligen insändes till Kulturrådet betonas att ReVision skulle vara ett sätt att pröva nya vägar till förmedling av historisk kunskap; nya arbetssätt som skulle göra det möjligt att nå fler av regionens invånare (KUR dnr 2010:4759 s. 3). Tanken var att finna fram till inkluderande, men också lekfullt provocerande diskussioner kring en stad och dess innehåll - såväl i det förflutna som i samtid och framtid. Som ett första steg på vägen skulle förstudien, ämnet i föreliggande rapport, genomföras under åren 2011 till 2012.

FIGUR 45. Var finns våra läsare? Statistiken ger svar - idag när vi ut över snart sagt hela klotet. Wordpress statistik över Arkeologibloggens visningar under en period av 90 dagar våren 2014.

Projektets primära målgrupper i den mån man skall göra den typen av kategoriseringar, beskrevs i ansökan som ungdomar och regionens nya invånare. Här skulle samverkan inledas med skola, kultur- och föreningsliv i ett så tidigt skede som möjligt. Det centrala förhållningssättet var att möta människor i deras vardagssituationer för att den vägen kunna ta in olika synsätt kring själva företeelsen ”Jönköping”. Allt baserades på delaktighet och aktiv medverkan med fokus satt på hur aktuella samhällsfrågor kan berikas och göras mer greppbara genom införandet av en adekvat historisk dimension.

På så sätt skulle nya kontaktytor skapas mellan olika grupper och intressen. Länsmuseets roll som nodpunkt i en ansvarstagande och seriös samhällsdebatt skulle utvecklas och tydliggöras i ett projekt som bygger på ett demokratiskt synsätt där kulturen är till för alla och där kulturarven blir en angelägenhet för en mångfald av engagerade aktörer.

Så såg ramverket och förhoppningarna kring ReVision ut. Men har vi nått fram? Har museets roll och strategier förändrats i riktning mot de mål som formulerades i vår ansökan till Kulturrådet hösten 2010? Bedrivs verksamheten annorlunda idag, jämfört med för fyra år sedan?

Svaret på ovanstående frågor blir utan tvekan jakande. Nya grupper besöker idag Jönköpings läns museum; många deltar också i en eller annan roll i den verksamhet vi bedriver. Kontaktnätet har vidgats samtidigt som gränserna mellan förmedlare och publik i hög grad brutits ner. Museet som mötesplats är på väg att bli verklighet. Samtidigt har vi också börjat förändra den traditionella bilden av Jönköpings förflutna genom att konsekvent lyfta fram berättelser som bygger på de senaste arkeologiska resultaten; kunskaper som låter oss möta äldre tiders invånare i en stad så annorlunda jämfört med dagens. Det förflutna har blivit mer närvarande, mer greppbart och därmed också mer begripligt i en rad avseenden.

Hade den här utvecklingen inletts även utan det arbete som utförts i projekt ReVision? Det är möjligt, eftersom en förändring var nödvändig och egentligen avspeglar en mer allmän utveckling i samhället; en glidande förändring från passiv åhörare till aktiv deltagare i kulturevent och kunskapsspridning. Vi är på väg att få en publik - både på museet och i verksamheten utanför husets väggar - som har åsikter att uttrycka och en vilja att delta. Förutsatt då att det utbud som erbjuds är tilltalande och varierat.

Men ReVision, eller rättare sagt förstudien till projektet, har inneburit att nätverk har byggts upp och att dittills oprövade kontaktytor skapats. Arbetets fokus har kommit att ligga på utvecklande möten, på inhämtande av goda förebilder, på utveckling av metoder och arbetssätt. Däremot har de öppna workshops som ursprungligen planerades med såväl museets hela personal som allmänheten inte kunnat komma till utförande, detta av skäl som redovisats ovan. Dessa forum för intern debatt och utveckling har istället kommit att

skapas inom andra delar av den samlade verksamheten, främst då i anslutning till utställningsprojektet 100 x Kulturarv. Och självfallet måste man notera att ReVision trots större ansatser och initiala förhoppningar stannade vid just en förstudie.

Men kanske bör ReVisions viktigaste betydelse på längre sikt ses som en katalysator, som en inledning av en välbehövlig förändringsprocess? För även om förändringarna skett så sakta över en period som av olika orsaker kommit att omfatta hela fyra år istället för de två som man initialt planerade, är vårt arbetssätt som förmedlande arkeologer idag mycket annorlunda jämfört med situationen 2009. Och som ett direkt resultat märker man hur gensvaret ökat markant. Historia - och därmed också arkeologiska resultat - engagerar idag stora grupper i samhället. Och långtifrån bara de "traditionella" museibesökarna har kommit till våra visningar, föredrag och utställningar. Vårt arbete berör och resultaten kan dessutom användas som ett naturligt led i dagens samhällsplanering, något som blivit uppenbart i flera av de projekt som behandlas i denna rapport.

Lärdomar. Har vi hittat den nya strategin?

När man ser tillbaka är det tydligt att den utåtriktade verksamhet som bedrivs av läns museets enhet ABK (Arkeologi/ Byggnadsvård/ Konservering) förändrats tämligen radikalt under den period som förstudien till ReVision tar upp.

Skolverksamheten har kommit att ingå som en naturlig del i ett flertal av de större, mer långvariga projekten. Den bygger idag på aktivt deltagande, snarare än på rena besök med traditionell guidning. Kontakt och samverkan med hembygdsföreningar inriktas mer på aktiv medverkan inom de forskningsprojekt som läns museet deltar i. Däremot kan inte medverkan ske på samma sätt inom de projekt som hamnar inom uppdragsverksamheten på grund av tidsramar, försäkringsfrågor och liknande komplikationer. Är detta något man skulle kunna lösa och utveckla?

Idag används också mycket mer av modern visualiseringsteknik i kommunikeringen av resultat vilket lett till att det blivit enklare för allmänheten att tillgodogöra sig nya upptäckter. Man använder sig av sociala medier på ett aktivt sätt. Som ett exempel har den blogg som startades av dåvarande avdelningen för Arkeologi haft över 40 000 besök. Detta visar på ett slående sätt vilket intresse som finns för småländsk arkeologi!

Nya grupper och nya institutioner har kommit in i verksamheten. Tvärvetenskapliga samarbeten har utvecklats och fördjupats vilket i sin tur lett till att resultaten upplevs som bredare och mer tillgängliga. Vi börjar avlägsna oss från nördstämpeln och visar istället hur kunskaper om historia fördjupar och berikar tillvaron i dagens samhälle.

En mycket lovande utveckling visas av att museets personal på senare år kunnat medverka i planering av närmiljö och stadsrum på ett aktivt sätt. Det historiska djupet har även i Jönköping börjat tillmätas en reell betydelse. Den utveckling som inletts med Västra kajen/ Slottskajen (Jönköpings slott) och Rosenlunds herrgård har framtiden för sig. Detta innebär också att museet idag ses mindre som en bromskloss och mer som en naturlig samarbetspartner; som en bidragande deltagare i den kommunala planeringen.

Museet har på ett avgörande sätt öppnat sig mot omvärlden under den period som förstudien omfattar. Ingen kan längre hävda att Jönköpings län utgör en ”vit fläck” på den historiska och arkeologiska kartan. Tvärt om har den nya kunskap som genererats under de senaste åren förts ut och vunnit respekt inom det svenska och internationella forskarsamhället. Man har också blivit avgjort bättre på att presentera resultat populärt i olika forum; tidskrifter, sociala media osv. Kort sagt, såväl läns museets verksamhet som Jönköpings historia både syns och hörs idag, år 2014!

Stad och land

En intressant lärdom utgörs av de skillnader vad beträffar kommunikation som visat sig föreligga mellan stad och land i förmedlingsarbetet. I samband med att undersökningarna på Jönköpings slott inleddes togs kontakt med gymnasieskolorna inne i staden. Eftersom flera program fokuserade på närbesläktade teman i sin historie- och samhällskunskapsundervisning tänkte vi att det kunde vara berikande med ett samarbete mellan skolan och de arkeologiska undersökningarna av slottet. Men i långa loppet rann dessa planer ut i sanden. Ingen skall utpekas som skyldig, men kursplanering med extremt lång framförhållning, stressig arbetssituation, viss oförmåga att ta till sig nya möjligheter och mer eller mindre uttalat ointresse från skolans sida spelade in. Av den utsträckta handen blev en uppsats (som vi aldrig fick se i färdigt skick) och två studiebesök på grävningen under vårterminens allra sista timmar, en typisk utfyllnadsaktivitet.

I ovanstående fall kan bara konstatera att ett uppenbart win-winupplägg gick om intet. Det får ses som ytterst beklagligt, men också som rätt typisk när man arbetar i en stad där arkeologin inte är något nytt och ovant, utan istället blivit ett ganska vanligt inslag i stadsrummet. Hur man skall tackla det här problemet har vi inget bra svar på i nuläget. Samtidigt har arbetet med 100 x Kulturarv innefattat elever från just de gymnasieskolor som inte var intresserade av att delta i utgrävningsprojektet läsåret dessförinnan.

Uppmärksamhet har vi istället fått i rikligt mått när vi arbetat mot skolor och allmänhet på landsbygden. Där arkeologin liksom museets närvaro utgör en nyhet; något som bryter av i vardagen blir också mottagandet ett annat. Insatserna på platser som Bollarp

i Vireda, slagfältet i Angerdshestra och Nygårdsboplatsen i Smålandsstenar har givit ett utomordentligt gensvar från lokalbefolkning i alla åldrar. Här handlar det i ordets bästa bemärkelse om att ”gräva där man står”; att bli delaktig i den lokala historien på ett högst handgripligt vis.

Staden och samarbetet

Ett av de ursprungliga målen med att bygga upp projektet ReVision var att koppla ett förändrat förmedlande av nyförvärvade kunskaper kring stadens äldre historia till kommunens *Stadsvision* och i förlängningen till ett viktigt stadsjubileum. Nämligen 400-årsminnet av Jönköpings brand 1612 och den därpå följande stadsflyttningen under de närmast följande åren.

Konceptet introducerades för kommunalråden i samband med ett informationsmöte på länsstyrelsen hösten 2009. Gensvaret var snudd på överväldigande och intresset från både politiker och tjänstemän gick inte att ta miste på. Det fanns en vilja att sätta fokus på Jönköpings förflutna och att utnyttja de möjligheter som detta erbjöd; en vilja som nådde ut över blockgränserna. Emellertid skedde några personalbyten på viktiga poster strax därefter och konceptet om ett 400-årsminne dog sotdöden. Trots upprepade påstötningar och information riktad till både tjänstemän och folkvalda har det tyvärr visat sig omöjligt att återuppliva de tankar som utgjorde en grundbult för ReVision.

År 2012 förflöt utan att fyrahundraårsminnet uppmärksammades, annat än i samband med utgrävningarna på Jönköpings slott. I det sammanhanget bör man betänka att det naturliga navet i ett sådant firande, läns museet, var stängt för ombyggnad och renovering under den aktuella perioden. Så den givna scenen fanns inte tillgänglig för utställningar och andra aktiviteter. Under året därefter, 2013, lyftes slottets historia fram som en del av utställningen *100 x Kulturarv*. Och under 2014 utkommer antologin *Stormaktsstaden Jönköping 1614-2014*, en tematiskt upplagd syntesvolym som behandlar stadens historia från 1600-tal till nutid med en fast grund i de arkeologiska resultaten. Bokens utgivning sker anpassat till tidpunkten för det slutgiltiga beslutet och genomförandet av stadsflyttningen år 1614. På så sätt uppmärksammas ändå grundläggningen av Gustav II Adolfs nya stad genom ett boksläpp och med en historiedag i september 2014!

Samtidigt måste det framhållas att just kommunen näst Jönköpings egna invånare utgör vår viktigaste samarbetspartner. Såväl i den dagliga antikvariska verksamheten som i olika projekt likt publiceringen av just *Stormaktsstaden Jönköping 1614-2014*, visualiseringen av slottet och framtidsplanerna för Rosenlunds herrgård utgör ett väl etablerat, förtroendefullt samarbete A och O. Här har båda parter allt att vinna. Det märks tydligt hur en tidigare i många

avseenden konflikfylld relation har ersatts av respekt och lyhördhet. Kunskapen om stadshistoriens stora tidsdjup och de möjligheter som ligger i att våga utnyttja nya kulturhistoriska resultat, både i planeringssammanhang, marknadsföring och utbildning ses idag som en resurs; som en tillgång i en hållbar stadsutveckling. Det är i sig en stor vinst!

Arkeologi och samhällsrelevans

En redovisning av en förstudie i ett förmedlingsprojekt utgör kanske inte det mest uppenbara forumet för en diskussion kring samhällsrelevans i arkeologiska undersökningar och förmedlingen av de resultat som uppnåts. Eller kanske ÄR det verkligen en passande plats? För genom projekten som beskrivits i avsnittet *Case Studies* i föreliggande rapport går som en röd tråd att de på olika sätt bidragit till att förändra lokalsamhällets bild av det förflutna. Ibland, som i Bollarp och Ölmstad, handlade det om hur skolungdomar givits tillfälle att delta i det praktiska utgrävningsarbetet och på så sätt fått uppleva ett lustfyllt möte med sin egen historia. Eller, som i fallet med Getaryggen och slagfältprojektet i Angerdshestra, hur en hel bygd får anledning att omvärdera sin bild av gångna tider. Förhoppningsvis ser man också parallellerna till likartade skeenden i vår egen tid; det är i vart fall vår förhoppning.

När det gäller projekt som Rosenlunds herrgårdspark och behandlingen av ruinerna efter Jönköpings slott har kulturmiljövården nått ännu längre. I båda fallen har de uppenbara värden som arkeologin lyft fram bidragit till att byggplaner förändrats och att tidigare beslut därvid rivits upp så att historiska lämningar kunnat bevaras för att visualiseras, kanske rentav rekonstrueras, i dagens stadsrum. Betydelsen av stadens historiska djup för såväl den lokala självbilden som för skapandet eller förstärkandet av varumärken har då tillmätts en icke föraktlig betydelse. Det kan gälla en mer markerad kulturprofil för staden Jönköping, där man tar tillvara och utnyttjar en gustaviansk herrgårdsmiljö för kommunens konferenser och representation. Eller om ett byggprojekt där platsens kungliga förflutna lyfts in som ett säljargument. För det ganska anonyma *Västra kajen* förvandlades raskt till nobelt klingande *Slottskajen* i Riksbyggens och Vätterhems marknadsföring som ett resultat av utgrävningarna 2011-2012. De historiska och kulturella aspekterna har äntligen kommit att betraktas som mervärdesskapande, även i Jönköping. För att direkt citera Riksbyggens eget prospekt:

Byggnaden kommer att placeras ovanpå resterna av Jönköpings slott. Från den här platsen har kungligheter och generaler blickat ut över Munksjöns spegelblanka yta. Nu kan du göra samma sak i en byggnad som verkligen är värdig sin föregångare.

I en utställningssatsning som 100 x Kulturarv har det varit möjligt att med arkeologiska resultat som grund öppna för ett samarbete med nya aktörer. Utbildningen i speldesign vid Ädelfors folkhögskola utgör ett bra exempel när eleverna byggde dataspel som baserades på historien om Jönköpings slott. Det var ett spännande första försök som säkert kan utvecklas mycket längre med spel vars ramberättelse och miljöer byggs kring autentiska fakta. Liknande tekniker skulle kunna användas för att åskådliggöra de händelser som ledde fram till slaget vid Getaryggen senhösten 1567. Men viktigast är att eleverna kom att inse de möjligheter som ligger i en samverkan med historiker, arkeologer och museivärlden.

Samma sak gäller utställningens samverkan med Per Brahegymnasiet där elever fick skriva 1600:talshistoria i "löpsedelform" med utgångspunkt i staden och fästningen så som vi idag kan beskriva dem. Här, liksom på andra nivåer av skolsatsningar, kom eleverna att möta det praktiska arbetet med kulturmiljö och förmedling samtidigt som man kunde ta del av de senaste rön som läns museets arbete tillfört de stora berättelserna om den lokala och regionala historien.

Arkeologi som företeelse har en osviklig förmåga att väcka intresse och debattlust hos allmänheten. Det märks vid våra offentliga visningar, men också i det dagliga arbetet genom att förbipasserande stannar till, läser informationstexter, funderar och ställer spontana frågor. Här finns, rätt utnyttjat, ett viktigt gränssnitt mellan profession och brukare, mellan de "smutsigaste av kulturarbetare" och bredast tänkbara målgrupp. För läns museets arkeologer är verksamma ute i vardagen utan att vara låsta till museet som en fysisk plats. Den direkta kommunikationen med åskådare och besökare på en utgrävning är ett utmärkt forum för opinionsbildning och ifrågasättande av vedertagna sanningar. I fält, med de konkreta lämningarna av liv i gångna tider framför sig, kan besökaren reflektera över tillvaron nu och då. Över likheter, skillnader och den förändring samhället genomgår. Däri ligger en kraft som vi bör ta vara på!

Efter ReVision. Att utnyttja vad vi lärt

I en stad som Jönköping, där det historiska djupet ofta kan vara svårt att urskilja för ett otränat öga, är det viktigt att pröva nya lösningar och tekniker i förmedlingsarbetet. Man kan fundera över hur den försvunna fästningen och klostret skulle kunna återskapas med hjälp av Virtual Reality och rekonstruktioner i 3D. Den typen av förklarande hjälpmedel kan också komma att spela en viktig roll när det gäller att tillhandahålla underlag för beslut i frågor som berör kulturmiljön. Arbetet med Jönköpings slott har redan visat de fördelar som finns i att kunna visa fram åskådliga rekonstruktioner och modeller för både beslutsfattare och allmänhet. Detta är utan tvekan ett fält som vi behöver lära oss att behärska bättre, men där vinsterna är uppenbara!

Ytterligare en spännande väg ligger i det samarbete kring olika klimat- och topografirelaterade problem som läns museet prövat på tillsammans med Räddningstjänsten i Jönköping. När det gäller riskbedömning för exempelvis tillfälliga översvämningar och mer permanent vattenståndshöjning finns det all anledning att blicka bakåt och ta del av de lärdomar som finns till hands i såväl de skriftliga arkiven som i stadens eget underjordiska arkiv; de kulturlager på vilka dagens bebyggelse vilar. Under hela stadens existens har dess invånare bemött katastrofsituationer av olika slag, förorsakade av vatten, vind och eld. Detta i tillägg till återkommande krig och epidemier. Hur man då valt att agera och vilka konsekvenser detta agerande fått är något som historiker och arkeologer kan upplysa om. Det handlar om att utnyttja redan gjorda erfarenheter, att ta tillvara och lyfta fram kunskaper med en avgjord samhällsnytta!

En annan viktig lärdom som gjorts under tiden vi arbetat med ReVision har redan tagits upp, nämligen skillnaden i feedback som kan upplevas mellan publikt arbete bedrivet i staden (i det här fallet centralorten Jönköping) och på landsbygden, det vill säga resten av den region där läns museet är verksamt. Av och till kan det finnas en initial tröghet när det gäller att nå ut med arkeologin första gången, till en kanske mer ovan publik. Men när väl det hindret övervunnits blir entusiasmen och engagemanget vanligtvis desto större. Ett viktigt hjälpmedel i den processen utgörs av riktade skolsatsningar där eleverna får pröva på fältarbetet och uppleva dess mest spännande moment. På så sätt värvas en central målgrupp för vår verksamhet - barn och ungdomar. De som deltagit i en utgrävning och kanske, som i Ölmstad, överfört kunskaperna i ett eget arbete (en film, en utställning, en dramatisering) bär med sig ett naturligt och avspänt förhållande till både historien som sådan och till oss inom musei- och kulturmiljövården. Deltagandet som välkomna medlemmar i ett arbetslag, om så bara för en kortare tid, som sysslar med spännande arbetsuppgifter blir en lustfylld upplevelse och en inspiration för framtiden. Kanhända inte så att man väljer en framtida bana som arkeolog, men själva begreppet har avdramatiserats och fått en betydelse för den enskilde individen. Och det är inte illa så.

När man tar upp skolans betydelse och de framgångar som uppnåtts i samband med skolpedagogisk verksamhet inom olika arkeologiska projekt i läns museets regi är det viktigt att minnas att allt inte varit en framgångssaga. Vi har vid flera tillfällen stött på problem som tvingat oss att minska den planerade pedagogikens omfattning eller rent av ställa in verksamheten. En central lärdom är att inse mottagarens betydelse. Det handlar om att få kontakt med "rätt" personer - i detta fall lärare - vilkas intresse och engagemang kan göra den pedagogiska insatsen till en framgång. Men det är också en fråga om att komma in med ett förslag eller erbjudande till skolan i så god tid att en fältvecka (eller en fältdag) kan hinna komma in i skolans planering. Utfallet är alltså i hög grad

beroende av framförhållning, av tid och resurser. Man kan säga att logistiken och de personliga kontakterna avgör; nästan oberoende av hur bra och genomtänkt ett skolprojekt är. Som talande exempel kan vi ta hur Per Brahegymnasiet valde att inte alls delta vid undersökningarna av Jönköpings slott, trots att utgrävningsfältet bara låg ett par hundra meter från skolan. Orsaken? Att man inte ansåg sig ha utrymme i schemat trots att kontakter togs i ett mycket tidigt skede av det arkeologiska projektet. Ett annat mindre framgångsrikt skolsamarbete gällde att låta elever från Ljungarum inom ramen för temat *Dödens kulturarv* i 100 x kulturarv få arbeta med den makalösa bronsåldersgraven Sagaholm. Mot detta kan man då ställa hur enskilda individer, som i frågan om Bollarp, närmast garanterat att läns museets skolsatsningar skulle bli framgångsrika.

När det gäller publikmöten mer generellt kan man se en större vilja till satsningar på information, gärna genom användande av ny teknik. Detta gäller såväl i fältsituationen som i ett efterarbete då resultat skall offentliggöras. Kanske är det också så att vi i vår yrkesroll alltmer avlägsnar oss från att vara den sakkunnige föreläsaren till att bli den som istället inleder och deltar i en mer jämlik dialog med besökarna? En kunskapsöverföring inom ramen för det goda samtalet? Man kan hoppas att verksamheten rör sig i den riktningen. För som vi sett, kan arkeologiska resultat utnyttjas på många och inte alltid behagliga sätt. Historiska kunskaper kan bygga upp självbilder, skapa uppdelning, utanförskap och få en politisk sprängkraft, något som vi sett hända på åtskilliga håll runt om i världen under de senaste båda decennierna. Här har vi en svår, men viktig roll att fylla.

Om man skall peka ut något område där vi måste utveckla kontaktnätet och i än högre grad delta i beslutsprocesser och annan verksamhet så är det i fråga om mötet och utbytet med kommunen på olika plan. Till exempel hade det varit önskvärt att vår roll i en satsning som *Stadsvisionen* varit mer tydlig och framträdande. Inte minst inom ett delprojekt som *Stadens liv och innehåll* hade det varit önskvärt att kulturmiljöfrågorna redan från början kunna hålla en högre profil. Samtidigt ser vi hur projekt som ruinerna efter bastion Carolus och Jönköpings slott liksom den dolda parken vid Rosenlunds herrgård har utvecklats till profilfrågor. Och i likhet med vad som skett vid flera av de större stadsarkeologiska undersökningarna under de senaste 10 åren finns en vilja att sträva åt samma håll för att åstadkomma bra lösningar. Det förflutna får ta plats och synliggöras i stadsrummet på ett helt annat sätt än tidigare. Förhoppningsvis är konflikternas tid förbi och istället kan företrädarna för kommun och kulturmiljövård mötas i konstruktiva dialoger. Att alla, inte minst kommunens egna invånare, tjänar på detta torde vara uppenbart för envar.

En viktig utveckling när det gäller den arkeologiska verksamheten vid läns museet under den tid ReVision pågått är att kontaktnätet

mot akademien i dess olika former har utökats så pass väsentligt. Från att tidigare ha betraktats som något av ett terra incognita i många avseenden ingår idag de arkeologiska materialen från Jönköping (både staden och regionen) som en naturlig del i forskningsprocessen. Det nätverksskapande arbete som bedrivits såväl inom ReVision som i alla de andra projekt som behandlas i föreliggande rapport har burit frukt. För även om Jönköping saknar den lokala forskningsbas som följer med ett eget universitet, är numera ett fast kontaktnät etablerat mot institutioner i såväl Göteborg som Uppsala, Växjö, Kalmar och Lund. Viktiga resultat har redan uppnåtts, men utbytet på det vetenskapliga planet fortsätter att utvecklas. Idéer kring olika forskningsprojekt finns och har i några fall redan utvecklats förbi embryostadiet, men här får framtiden visa varthän vi kommer att nå. Ytterligare en viktig förändring är att den arkeologiska verksamheten i Jönköpings län börjar synas utanför det svenska/skandinaviska språkområdet. Statistiken över besökare på länsmuseumets hemsida visade tidigt att det fanns en stor grupp besökare från utomnordiska länder och kanske främst då USA, som sökte information kring vår verksamhet. Samma tendens upprepas bara ännu tydligare genom de verktyg som idag, år 2014, används på sociala media. En slumpmässig kontroll på Arkeologibloggen visar att det under en normal månad förekom besök från tolv utomnordiska länder. Genom deltagande i internationella konferenser skapas också ett kontaktnät där förväntningar på tillgänglig information om vår verksamhet byggs upp. Man har från museumets sida under tre år prövat på ett internationellt samarbetsprojekt, *Pastoralists and the State: forest farmers of the small lands* i samverkan med kollegor från amerikanska State University of New York (SUNY) i Buffalo, USA. Här har småländska förhållanden under yngre järnålder och medeltid varit i fokus, men betraktat utifrån ett globalt perspektiv på förändringsprocesser i förmoderna samhällen.

Med potentiella läsare även utanför Skandinavien, konferensdeltagande och med internationella forskningsprojekt under utförande på hemmaplan måste vi kunna kommunicera på flera språk. Det är A och O att i varje fall förse större publikationer från museet med omfattande summaries på engelska. Liksom det är att skriva samman synteser, gärna i artikelform, på engelska. Även i samband med visningar, informativa texter och annan förmedling är det centralt att komplettera framställningen med andra språk än svenskan. Då speglar vi också i högre grad det samhälle som de facto utgör dagens Sverige.

I en tid av ökande motsättningar i samhället blir det viktigt att öppna för alternativa berättelser, att på en vetenskaplig grund kunna bemöta populism och förenklade resonemang kring till exempel etnicitet, tillhörighet och nationalism. Det handlar om att våga ta ställning, att verkar för ett historiebruk som är öppet och inkluderande. Och kanske precis så spretigt och mångfacetterat som

samhället och mänskliga relationer är och alltid varit. Vårt bidrag kan handla om andra synsätt på historien än de traditionella, om att lyfta fram grupper som av olika skäl hamnat i skymundan eller rent av förföljts. De smutsiga, obekväma berättelserna förtjänar också att höras. Det är dags att överge det simplifierade linjära synsättet på det förflutna vi alla delar. För vi som arbetar med kulturarv i dess olika gestalter måste kunna förmedla hur mycket som ingår, hur komplext begreppet i själva verket är. Vårt samhälle idag är summan av en oändlig rad influenser och erfarenheter. Och av en lika oändlig mängd berättelser från de individer som mötts och på olika vis påverkat varandras liv. Ett svenskt - eller för den delen småländskt - förflutet kan kanske bäst beskrivas som ett kalejdoskop; skimrande, svårgripbart och föränderligt beroende på hur det betraktas. Kan vi förmedla den bilden av mångfald, förändring och samexistens är mycket vunnet!

Följande lista innehåller några av de reflektioner som gjorts under arbetet med ReVision. Det är ingen kravlista, snarare en sammanställning av möjligheter, av åtgärder som skulle kunna underlätta resan mot en arkeologi och ett museum som ligger rätt i tiden och som blivit till den välkomnande plats för kulturmöten och kulturarv vi drömmer om...

- Se museet som ett nav i samhällsdebatt och kulturkommunikation, som en mötesplats snarare än bara ett rum för utställningar.
- Var öppen för nya samarbetsformer.
- Tänk delaktighet och medskapande snarare än bara förmedling i mötet med vår publik.
- Prioritera dialog med publiken. Var lyhörd i mötet!
- Sök nya kontaktytor mot grupper som inte tillhör de traditionella museibesökarna.
- Utveckla kontakterna mot skolan - involvera eleverna i meningsfulla uppgifter i samband med utställningar, teman etc.
- Se skolan och dess elever som självklara medspelare i kommande större utgrävningar och forskningsprojekt.
- Var noga med att hitta rätt kontaktpersoner i mötet med skolor, föreningar, media etc. Rätt person kan betyda skillnaden mellan framgång eller misslyckande.
- Se till att ha tillräckligt god framförhållning inför planerade samarbeten med skolan.
- Utveckla kontakterna mot lokalsamhället och involvera invånarna i samband med utgrävningar och forskningsprojekt.
- Skapa projekt med relevans för lokalsamhället.
- Våga utmana de vedertagna sanningarna genom att visa på alternativa förklaringar, nya tolkningar.
- Återkoppla alltid - med tillfälliga utställningar, föredrag och aktiviteter som hålls där utgrävningar och forskningsprojekt engagerat invånarna.

- Vårda och utveckla kontakterna med akademien.
- Finn forskningsprojekt där läns museet kan bli en fullvärdig medarbetare, inte bara en leverantör av basdata.
- Öppna mot såväl nationella som internationella forsknings-samarbeten.
- Tänk utanför boxen - agera tvärvetenskapligt och ta in nya ämnen, öppna nya kontaktytor i det arkeologiska arbetet.
- Fortsätt att delta i och att anordna konferenser.
- Lyft fram samhällsrelevansen i vårt arbete. Vad betyder resultaten här och nu? Vilka lärdomar kan dras ur ett arkeologiskt/historiskt material?
- Lyft fram det tänkvärda; de paralleller och berättelser som gör det förflutna begripligt, relevant och greppbart.
- Visa på människors villkor nu och då.
- Lyft fram det spretiga, mångfacetterade som ryms inom begreppet kulturarv. Se och förmedla den mångfald som alltid har karakteriserat samhället - då som nu.
- Öppna för andra perspektiv.
- Tänk på hur de nya berättelserna kan användas. Historiebruk kräver eftertanke. Slutsatser och resultat kan komma att utnyttjas i sammanhang man inte önskar.
- Tänk internationellt - våra resultat har intresse utanför Jönköpings län!
- Se till att publicera och sprida nya resultat så snabbt som möjligt - arkeologi är i många avseenden en färskvara!
- Satsa på att sammanställa både vetenskapliga synteser och populära verk.
- Se till att större artiklar, rapporter och böcker förses med ordentliga engelska sammanfattningar!
- Fortsätt att utveckla kontakterna med Jönköpings kommun på alla tänkbara - och otänkbara - plan. Låt museet bli en självklar samarbetspartner i plan- och strategiarbete.
- Visa fram styrkan i kulturarv och historiska perspektiv - inte minst när det gäller att forma den lokala självbilden och i frågan om marknadsföring som till exempel lansering av varumärket "Jönköping".
- Öppna för nya vägar till finansiering. Sponsorer från näringslivet kan förverkliga projekt som annars varit omöjliga att genomföra.
- Lär och utnyttja de nya tekniker som finns för förmedling och visualisering.
- Bruka sociala medias potential fullt ut! Jobba vidare med bloggar, filmer på YouTube Twitter etc.
- Utveckla kontakterna med lokal- och riksmidia. Hittills har vår verksamhet syntts dåligt i media utanför länet.
- Gör det oväntade!

Slutord

Projektet ReVision tog avstamp i ett behov av nya metoder till förmedling av den rika kunskap som under de senaste årtiondena samlats in vid utgrävningar i Jönköpings centrala delar. Det gällde att finna lösningar med hjälp av ny teknik och genom ett lite annorlunda sätt att tänka. Det behövde komma in mer av alternativa tolkningar och av ett lekfullt, ifrågasättande och gärna lite provocativt sätt att närma sig historien via arkeologin. Att placera det forna Jönköping på den publika liksom på den vetenskapliga kartan kändes helt rätt, eftersom det gått exakt fyrahundra år sedan en helt ny fästningsstad skapades på order av Gustav II Adolf. Centralt i arbetet var att bearbeta, publicera och föra ut nya rön. Men det gällde också att identifiera målgruppen, vår publik. Och att finna fram till de rätta verktygen att utnyttja i denna grannliga uppgift.

Det arbete som startades med stöd från länsstyrelsen, Kulturrådet och Malmstensfonden avsågs bli en förstudie som skulle identifiera problem, behov och föreslå möjliga lösningar inför ett nästa steg i processen. Konceptet byggde på långsiktighet och eftertanke och förhoppningen var att komma fram till metoder som kunde fungera även utanför läns museet och själva staden Jönköping.

Olyckligtvis kom genomförandet av ReVision att sammanfalla med en period av omställningar inom läns museet, såväl organisatoriska som personella, vilket ledde till att den ursprungliga planen för projektet kom att förändras i riktning mot mer av metoder för kommunikation och nätverksbyggande.

Samtidigt har det arbete som utförts inom projektet under åren 2010 till 2014 skapat nya kontaktnät och fört ut kunskapen om stadens växlingsrika historia i en rad olika sammanhang. Olika strategier kring förmedling har prövats, bedömts och utvecklats i en rad projekt. De bärande tankarna i ReVision har på ett naturligt sätt kommit att bli en del av museets dagliga arbete; inte minst då för arkeologins vidkommande. Delaktighet, välkomnande attityder och dialog med nya grupper är idag en självklarhet. Liksom utnyttjandet av en rad olika kanaler för kommunikation som exempelvis sociala media. Detta är redan ett bestående, tydligt märkbart resultat av förstudien ReVision. Och det handlar om en process som bara har börjat!

Rekommenderad vidare läsning:

Den litteraturlista som satts samman till föreliggande rapport handlar mindre om traditionella direkta referenser än om texter som läsaren förhoppningsvis kan uppskatta. Om fördjupningar i stadens Jönköpings slingriga och mångfacetterade förflutna. Om berättelser som kan ge mer förståelse åt en del skeenden i detta förflutna. Om utblickar och ifrågasättande av traditionell historiesyn. Det handlar om berikande läsning som återger lite av bredden i och kraften bakom modern förmedling av historiska och arkeologiska resultat! Och i centrum står staden och den arkeologi som bedrivits inom det medeltida och det stormaktstida Jönköping. Mycket nöje!

Andréasson, A. (2007) *Trädgårdshistoria för inventerare*. Centrum för biologisk mångfald, Alnarp, 2007. <http://www.pom.info/publ/skrift19.pdf>

Areslätt, T., 1984. Jönköping. Medeltidsstaden 58. Stockholm.

Engkvist, S. 2010. Jönköpings slott: 1540:talet – 1870:talet, I *Minnen, människor, platser. Jönköpings stads historia*. Ridderberg, M. (red.). Jönköping

Ericsson, M. 2013 "Ut med er tattare, vi ska döda er!" Jönköpingskravallerna 1948 och det dubbla utanförskapet. I Holmlund, S; Sandén, A. *Usla, elända och arma. Samhällets utsatta under 700 år*. Stockholm.

Flinck, M., 1994. *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm.

Furumark, A., (red.) 2013 *Att störa homogenitet*. Lund.

Haltiner Nordström, S., 2011. *Under Biograf China. Kvarteret Abborren under 400 år – från hantverk till nöjespalats*. JASS:2 Jönköpings läns museum Arkeologisk skriftserie.

Haltiner Nordström, S & Pettersson, C., 2014. *Vapensmedernas gårdar. Faktorismide och köpenskap vid Smedjegatan: bebyggelse 1620-1950*. Arkeologisk slutundersökning 2003-2004 i kv. Apeln och Arkadien. RAÄ 50, Jönköpings stad. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2013:48.

Heimdahl, J., 2010b: De barbariska trädgårdsmästarna. Några nya perspektiv på hortikulturen i Sverige fram till 1200:talets slut. *Fornvännen* 2010:4

Heimdahl, J. & Vestbö Franzén, Å., 2009. *Tyska Madens gröna rum: Specialstudier till den arkeologiska slutundersökningen år 2007 i kv. Diplomaten, RAÄ 50, Jönköpings stad*. Jönköpings läns museum arkeologisk rapport 2009:41

Karlson, B E., 2010. *Jönköping – den nya staden: bebyggelse och stadsplanering 1612–1870*. Jönköping.

Larsson, O., Johansson, L., Larsson, L-O., 2006 *Smålands historia*. Lund

- Lihammer, A. 2011 *The forgotten ones : small narratives and modern landscapes*. Kulturmiljövård Mälardalen skrifter. Stockholm.
- Möller, T., 1999. *Krukmakare och kakelugnsmakare- eldens gång från fyr till pipa*. Stockholm.
- Nordman, Ann-Marie; Nordström, Mikael; Pettersson, Claes. (red). 2014 *Stormaktsstaden Jönköping. 1614 - 2014*. JASS:3. Jönköping.
- Nyzell, S. 2011 "Det är bättre att sitta i fästning än att svälta ihjäl" – Hungerupproret i Jönköping den 25 och 26 september 1855. I *Det stora elefantupproret och andra berättelser från Sveriges bråkiga 1800:tal*. Brink Pinto, A & Olofsson, M. 2011 Lund
- Pettersson, C., 2011. Stormaktens byggstenar – Jönköpings kungliga faktori 1620-1721 i det arkeologiska materialet. I *1537 – Kontinuitet eller brudd?* Fagerland, T.A. & Paasche, K. (red). Trondheim
- Pettersson, Claes 2014 Fram i ljuset - utgrävningar på Jönköpings slott. I Nordman, A-M; Nordström, M; Pettersson, C. (red). 2014 *Stormaktsstaden Jönköping. 1614 - 2014*. (in print).
- Pettersson, Claes & Andréasson, Anna 2013 Tillbaka till Rosenlunds 1700:talspark. Arkeologi och georadar. I *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning nr 26*.
- Pettersson, Claes & Engkvist, Sven. 2013a. Ett bortglömt slagfält – Getaryggen. Artikel i *Populär Arkeologi* nr 1/2013.
- 2013b. Misericorden från Lilla Älgås – ett osannolikt fynd. I *Populär Arkeologi* nr 2/2013.
- Winroth, L., Andréasson, A. & Pettersson, C., 2013. Öväntat kartlagd med markradar. Rosenlunds gustavianska trädgård. I *Populär Arkeologi* 1:2013.
- Ridderberg, M. (red.) 2010. *Minnen, människor, platser. Jönköpings stads historia*. Värnamo.
- Rosén, C., 2004. *Stadsbor och bönder. Materiell kultur och social status i Halland från medeltid till 1700:tal*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter 53/Lund Studies in Medieval Archaeology 35.
- Rörödm, H., 1882. *Monumenta historiae Danicae – Historiske kildeskrifter*. Dagbog over Daniel Rantzows vinterfelttog i Sverig 1567-1568. Köpenhamn
- Åberg, Lars (red.)2011 *Flower Power. Om Barn i Stan och det som gror på Seved*. Malmö.
- 2014 *Egna röster, egna bilder. När somalier själva berättar*. Malmö.

Lämpliga länkar:

I den här listan har det samlats ett antal länkar till hemsidor, texter publicerade på Internet och filmer som finns tillgängliga på YouTube. Det är på intet vis frågan om någon fullständig genomgång av vad som finns sökbart från de olika projekt som beskrivs i rapporten under rubrikerna Projektsamverkan 2010-2014 respektive Case Studies. Se istället listan som en första öppning mot ett antal spännande projekt kring historia, historiebruk, möten och förmedling. Och ibland nyttiga lektioner i praktiskt tillämpad medmänsklighet, demokrati och framtidstro!

Barn i Stan; Egna röster, egna bilder - www.hiddeiyodhaqan.com

Bollarp - www.jkpglm.se/Kulturmiljo/Manadens-historia/Manadens-historia-2011/januari (film)

Danmarks Borgcenter - www.danmarksborgcenter.dk

www.facebook.com/DanmarksBorgcenter

The Early Modern Town - www.earlymoderntown.com

Getaryggen 1567 - arkeologijonkoping.wordpress.com/category/platser/getaryggen-1567

<http://www.vaggeryd.se/privatperson/kultur/miliseum.4.6656a6ef11d3a5810ee800033711.html>

100 x Kulturarv - 100xkulturarv.wordpress.com

www.facebook.com/groups/171667719637042/?fref=ts

Jönköpings kommun

Stadsbyggnadsvisionen www.jonkoping.se/download/18.53ff8ab51374efccba7306/1337074409663/Stadsbyggnadsvision+2.0.pdf

Stadens liv och innehåll www.jonkoping.se/byggabomiljo/stadsplanering/stadsbyggnadsvisionen/stadenslivochinnehall.4.144dbd2913726ecd25af7a.html

Jönköpings läns museum

Arkeologibloggen - arkeologijonkoping.wordpress.com

Månadens historia - www.jkpglm.se/Kulturmiljo/Manadens-historia

Jönköpings slott - www.facebook.com/jonkopingslott

www.youtube.com/watch?v=vFlavutSqRc (film)

Linköpings Universitet

Media-och informationsteknik - www.itn.liu.se/mit/?l=sv

Lunds Universitet

Digital Heritage Forum - www4.lu.se/digitalheritage

Institutionen för Arkeologi - www.ark.lu.se/kurs/ARKN10

Metroprojektet/ Köpenhavns museum - <http://vaeggen.copenhagen.dk>

Rosenlund - www.rosenlundsherrgard.se

Smålandsstenar - arkeologijonkoping.wordpress.com/category/platser/smålandsstenar/

Stadsjord - www.stadsjord.se

Sverige 3.0 - www.facebook.com/groups/373053256142948/?fref=ts

Ölmstad - www.youtube.com/watch?v=0E1VLAVpJzY (film)

ReVision – Timeline och spin-offeffekter åren 2009-2014

2009 – Ett behov. En början.

Projekt ReVision inleddes på allvar under hösten 2009. Idén tog form och formulerades i ett första projektprogram. Projektet fick ett arbetsnamn och de första ansökningarna skrevs.

2009 (hösten) – **ReVision**. Planer, behov och möjligheter diskuteras på museet.

2009-10-26 – **ReVision**. Planerna presenteras inför redaktionsgruppen.

2009-11-18 – **ReVision**. Planeringsmöte inför 7:2-ansökan.

2009-11-25 – **ReVision**. Planeringsmöte inför 7:2-ansökan.

2009-11-26 – **ReVision**. Ansökan om projektmedel från Länsstyrelsens 7:2-medel sänds in.

2009-12-02 – **ReVision**. Planeringsmöte där projektnamnet läggs fast till **ReVision** (tidigare förslag var Stadsvision 400)

2009-12-03 – **Jönköpings Posten**. Möte med kulturredaktör Cecilia Riving om möjligheterna att lyfta arkeologi och stadshistoria i samband med kommande projekt och 400-årsminnet av Jönköpings nygrundande.

2009-12-15 – **ReVision**. Utskick och planering inför mötet i Slottsvillan, Huskvarna i januari 2010.

2010 – ReVisionsåret

År 2010 var året när projekt ReVision fick luft under vingarna, först genom konferensen på Slottsvillan i Huskvarna den 28 januari då allting egentligen lossnade. Sen genom generösa ekonomiska tillskott från både Malmstensfonden och Kulturrådet. Samtidigt var detta en orolig tid för museet som helhet med haltande ekonomi och stora omställningar på personalsidan.

2010-01-19 – **ReVision**. Planeringsmöte

2010-01-20 – **Anders Andrén**, professor i historisk arkeologi, Stockholms Universitet. Föredrag om stadsvisioner före år 1700.

2010-01-28 – **ReVision/Slottsvillan**. Inledande möte med representanter för länsmuseum, länsstyrelsen, Jönköpings kommun, Lunds universitet, Göteborgs Universitet m.fl. Mötet blir projektets egentliga avstamp och dess förankring i kommunal planering och i forskarsamhället.

2010-02-09/10 – **1537**. Konferens om hotat kulturarv och lagstiftning kring nyare tids arkeologi i Norge. Hålls i Trondheim i regi av NIKU med RAÄ som medarrangör. Länsmuseum bidrog med ett föredrag om Jönköpings stormaktstid från ett arkeologiskt perspektiv; som det goda exemplet på vad som kan uppnås med storskaliga undersökningar i tidigmoderna kontexter.

- Föredraget publicerades i en konferensvolym 2011.

2010-03-04 – **ReVision**. Arbetsmöte med museichefen

2010-03-18 – **ReVision**. Arbetsmöte + planering

2010-03-23 – **ReVision**. Planeringsmöte med arbetslunch.

2010-05-28 – **Sweet Art** presenteras. Navid Modiri deltar.

2010-05-29 – **ReVision**. Ansökan om projektmedel från Malmstensfonden skickas in.

2010-05-24/28 – **Bollarp**. Undersökning av 1500-talsgård med Vireda hembygdsförening och elever från den lokala skolans sjätte klass. Eleverna har lägerskola och bor i militärtält i skogen ute vid Bollarp under utgrävningen!

2010-06-21 – **ReVision**. Referensgruppens första möte

2010-09 – **KUR**. Arbete med ansökan. Samarbete CBP/CÅ/MN/SM

2010-09-06 – **ReVision**. Samlat referensgruppsmöte i Jönköping.

2010-09-15 – **ReVision**. Ekonomisk planering med med läns museets ekonomichef Ingela Magnussen.

2010-09-17 – **ReVision**. Programförklaring färdig.

2010-09-17 – **KUR**. Ansökan till Kulturrådet sänds in.

2010-09-30 – **Navid Modiri**. Konsultation och inspirationsmöte i Göteborg.

2010-10-22 – **ReVision**. KUR och stadsvisioner. Diskussion med Björn Magnusson Staaf, docent i museologi, Lunds Universitet.

2010-10-27 – **Navid Modiri**. Arbets- och planeringsmöte i Göteborg.

2010-10-29 – **Staden. Länsstyrelsens höstmöte**. Konferens i Huskvarna. Kontakter knyts bland annat med Malmöbaserade projektet *Barn i stan* och med den somaliska kulturföreningen *Hidde Iyo Dhaqan*.

2010-10-30 – **Fästningsforum**. Endagskonferens på Armémuseum i Stockholm. Läns museet presenterar slagfältprojektet *Ge-taryggen 1567*. Nätverksbyggande riktat mot en helt ny kontaktyta, dvs. militärhistoria.

2010-11-01 – **ReVision** – delrapport till länsstyrelsen med redovisning av utnyttjade 7:2-medel.

2010-11-12 – **Metroprojektet i Köpenhamn/ Väggen**. Visning av grävningarna för Köpenhamns nya tunnelbana, Metron. Och informationsatsningen *Väggen*, en 12 meter lång interaktiv bildskärm med alla tänkbara berättelser kring staden och dess förflutna. Arkeologin blir här en del i en gigantisk satsning på digital dialog med stadens invånare. Imponerande och samtidigt kostsamt; något som bara verkligt stora projekt kan finansiera.

2010-11-15 – **ReVision** – arbetslunch och planering med museichefen.

2010-11-16/17 – **RAÄs** höstmöte – tema **Staden**. Två mycket inspirerande dagar i Stockholm. Kontakter mot RAÄ utvecklas.

2010-11-19 – **Barn i stan**. Besök i lokalen ute i stadsdelen Seved, Malmö. Projektledaren Lasse Flygare introducerar Hidde Iyo Dhaqan, berättar om projektet och de resultat man hittills uppnått när det gäller dialog, integration och stadsodling. Mycket inspirerande!

2010-12-01 – **Stadsvisionen/ Aktivitetsstrategin**. Möte med olika aktörer som önskar ta del i arbetet med att fylla staden med liv och verksamheter. Hålls i sessionssalen Hoven i kommunens regi.

2010-12-03 – **ReVision**. Info till museichefen.

2010-12-14 – **Navid Modiri**. Arbets- och planeringsmöte i Göteborg.

2011 – Sjösättningarnas år.

Under 2011 påbörjades flera satsningar som på sikt kommit att ge god utdelning. Av de publika insatserna kan man främst nämna Arkeologibloggen som med åren blivit något av en institution med många läsare. Bland projekten startade fältarbetet på Jönköpings slott i september 2011 efter en långdragen inledning. Georadarkarteringen av parken vid Rosenlund publicerades i rapportform och kom att väcka stor uppmärksamhet, såväl hos allmänheten som i forskarkretsar. Och avdelningen arkeologi vid JLM stod för värdskapet vid det Åttonde Nordiska Stratigrafimötet, ett arrangemang som kom att bli mycket lyckat.

2011-02-03 – **ReVision**. Arbetsmöte med museichefen.

2011-02-21 – **Navid Modiri**. Diskussion och inspirationsmöte.

2011-02-25/26 – **Det åttonde nordiska stratigrafimötet**. Anordnades i Jönköping av läns museet i samarbete med RAÄ UV (avd. Mitt och Stockholm). Konferensen, som hölls i hörsalen Fokus på Stadsbiblioteket, samlade drygt 90 deltagare från Skandinavien och Baltikum. Mötet skall ses som ett första samlat initiativ för att lyfta fram stadsarkeologin i Jönköping till jämförelse med kollegors arbete i andra nordiska städer.

- En konferensvolym planerades, men sköts upp till följd av RAÄ UV:s ekonomiska problem. Istället kommer ett antal papers från konferensen att samlas i ett temanummer av META (Medeltidsarkeologisk Tidskrift) under 2014.

2011-03-04 – **ReVision**. Arbetsmöte.

2011-03-14 – **Barn i stan.** Ett avslutande projektseminarium med fest på Teater Karavan, Malmö. Mötet arrangerades av den somaliska kulturföreningen Hidde Iyo Dhaqan, ABF Malmö m.fl. och blev en verkligt inspirerande tillställning! Det samordnades med släpp av boken om projektet, *Flower Power. Om Barn i Stan och det som grov på Seved* (red. Lars Åberg). Ett brett deltagande från läns museet (4 personer) gjorde seminariet till ett bra tillfälle att knyta nya kontakter!

2011-03-22 – **Navid Modiri.** Diskussion och inspirationsmöte.

2011-04-15 – **Borgseminarium.** Anordnat av Svenska Borgsällskapet. Hålls på Historiska museet i Stockholm. Nya kontakter knöts och nätverken byggdes på. Läns museet presenterade sina georadarundersökningar och planer för fortsatta undersökningar på Jönköpings slott.

2011-05 – **Arkeologibloggen** startas. Idag, 3 år senare, har vi nått 200 inlägg och över 40 000 visningar.

2011-05-13 – **Gestaltning vid Västra kajen.** Möte i Malmö med Nils Boserup, *Sydväst arkitektur och landskap*, om planer och möjligheterna att visualisera delar av slottet.

2011-05-25 – **ReVision.** Uppdragsdirektivet klart; har utarbetats av museichef Sergei Muchin.

2011-05-27 – **ReVision.** Lägesrapport och planering med museichefen.

2011-06-08/09 – **Trädgårdsarkeologiskt nätverk.** Konferens i Norrköping. Läns museet deltog med uppmärksamade föredrag om den nyupptäckta gustavianska parken vid Rosenlunds herrgård respektive stadens kålgårdar.

- Föredragen utkommer i en konferenspublikation utgiven av nätverket NTAA under hösten 2014.

2011-06-17 – **Early Modern Town.** Seminarium kring jämförelser och metodik. Göteborgs Universitet.

2011-08-23 – **Rosenlunds herrgård och park.** TV4 gör inslag om den nyupptäckta 1700-talsparken.

2011-08-29 => 2011-10-14 **Jönköpings slott.** Utgrävningarna inleddes efter mer än ett år av diskussioner och planering. Spektakulära resultat med ordentliga kvarstående murar föranledde en bevarandediskussion och skapade ett stort publikt intresse. Trots att det bara handlade om en förundersökning under begränsad tid anordnades offentliga visningar två gånger i veckan.

2011-09-08 – **Rosenlunds herrgård och park.** En öppen hearing hölls i hörsalen Fokus, Stadsbiblioteket. Då presenterades de nyaste rönen kring den gustavianska parken, varefter möjligheter och förebilder vid ett återställande diskuterades med publiken. Sakkunniga vid seminariet var Inger Ernstsson, tidigare projektledare vid Gunnebo slott; samt Anna Andréasson, ArcheoGarden

2011-10-17 – **Digitalt kulturarv.** Öppet forskarseminarium, Institutionen för Arkeologi, Lunds Universitet. En presentation av olika nya lösningar och visualiseringstekniker. Digital Heritage Forum visar sin verksamhet.

2011-11-04 – **Digital Heritage Forum** – diskussionsmöte med Nicolo Dell'Unto, Arkeologiska institutionen vid Lunds Universitet, angående olika möjligheter för samverkan kring projekt med 3D-visualisering av arkeologiska objekt i Jönköpings län. Vad kan lämpa sig som testobjekt utifrån vad som nyligen grävts av läns museet? Kan Nicolo intressera någon eller några av sina studenter för att ta upp ett projekt i Jönköping? Ett gott initiativ som tyvärr faller på att studenter också behöver någonstans att bo. Jönköping ligger helt enkelt för långt från Lund...

2011-11-23 – **Gestaltningen av Västra Kajen.** Samverkansmöte med redovisning av arkitektförslag kring hur området skall utformas.

2011-11-28 – **Arkeologi.** Föredragning på Rådhuset om resultaten av 2011 års arbeten på Jönköpings slott och Rosenlunds herrgårdspark inför kommunstyrelsens ledningsgrupp.

2011-11-30 – **ReVision.** Redovisning av utfört arbete/ uppnådda resultat lämnades in till KUR (Kulturrådet) och godkändes efter något klagande beträffande projektets fortsättning.

2011-12-05 – **Dansk Middelaldersnätverk.** Seminarium kring nyare tids arkeologi på museet i Horsens. Utbyte av erfarenheter, kontakter och närverksbyggande med danska kollegor.

2011-12-15 – **Early Modern Town** – Seminarium kring materialitet, Göteborgs Universitet.

2012 – Slottets år. Och ombyggnadens.

År 2012 var i många avseenden en kaotisk tid. Museet var stängt för ombyggnad och förvandlades till en arbetsplats för helt andra yrkesgrupper än de traditionella. Situationen var påfrestande för alla inblandade, men samtidigt pågick en intensiv planering för vad som skulle komma att ske när huset på nytt kunde öppnas. Och arkeologin kom i fokus ute på stan i och med de spektakulära undersökningarna av Jönköpings slott – Sveriges försvunna riksfästning. En lite oväntad, men icke desto mindre rolig snackis i Jönköping! Dessutom presenterades våra nya resultat i allt fler sammanhang och en sondering efter möjliga samarbetspartners skedde.

2012-01-17 – **Historiska Studier, Göteborgs Universitet.** Studiebesök från institutionen med professor Per Cornell i spetsen. Diskussionerna inriktades på eventuella framtida samarbeten; till exempel inom ramen för projekt *The Early Modern Town* (som Per Cornell lanserat) och angående nya tekniker för visualisering. Många spännande idéer lanserades vid mötet, men till dags dato har de konkreta resultaten varit förhållandevis få.

2012-01-24 – **ReVision.** Lägesrapport till museichefen.

2012-01-26 – **Fästningssamverkan.** Presentation av undersökningarna på Jönköpings slott inför ledningen av Sveriges försvarshistoriska museer (SFHM) och Armémuseum. Vilka möjligheter att utnyttja varandras kunskaper och nätverk föreligger?

2012-02-06 – **Materiell kultur i 1600- och 1700-talets Sverige och i kolonin Nya Sverige.** Tematiskt seminarium i regi av forskningsprojektet kring *Nya Sverige i Delaware*. Institutionen för Arkeologi, Lunds Universitet. Länsmuseum deltog med föredrag om Jönköpings från kontinenten inflyttade hantverkare, samt om ensamgården Bollarp utveckling under 1500- och 1600-talet.

2012-02-07 – **3D-visualisering** i arkeologiska sammanhang. Möte med Nicolo Dell'Unto, Institutionen för Arkeologi, Lunds Universitet. Diskussionen om möjliga samarbetsprojekt fortsätter.

2012-04-18 => 2012-07-13 **Jönköpings slott.** Omfattande utgrävningar av bastion Carolus, sjömuren och stranden nedanför slottet genomfördes under tre månader. I projektet ingick en omfattande utåtriktad verksamhet:

- Publika visningar 2 gånger per vecka + bokade grupper, skolgrupper.
- Skärmutställning om undersökningen uppsatt på två platser vid grävningen.
- Grävningens egen Facebooksida => 465 inlägg till 2013-12-31. Totalt 340 likes.
- Filmning av grävningen genomfördes och resultatet lades ut på YouTube.
- Grävningen uppmärksammades av lokal press/ radio/ TV med ett flertal inslag.

Skolverksamhet: Elever från femteklasser i Jönköping fick delta under en halv arbetsdag (andra hälften av maj månad) i arkeologers göromål. Detta blev en typ av praktiska historiektioner som gav ett mycket gott utbyte för alla inblandade. Vi hade även två praktikanter (från sjätte och åttonde klass) under fältarbetstiden.

Samverkan: Under hela projektiden har avsikten varit att i någon form synliggöra Jönköpings försvunna fästning i stadsrummet. De diskussioner som förts mellan exploatörer (Riksbyggen och Vätterhem), Jönköpings kommun (Tekniska kontoret), Länsstyrelsen och Länsmuseumets företrädare har visserligen varit långdragna, men i slutänden konstruktiva. På ett för Jönköping nytt sätt har det funnits en samsyn kring värdet av ett historiskt perspektiv och att detta skulle lyftas fram i nybyggnationen. Idag 2014 betraktas slottsprojektet som något man kan samlas kring och vara berättigat stolta över. Det ger ett mervärde, både till det nya boendet som lanseras under namnet **Slottskajen** och till stadsrummet som sådant. Kommunen planerar att låta den nya park som skall anläggas vid Munksjön ta upp ett formspråk från de försvunna fästningsverken. Detta innebär ett bra pedagogiskt grepp i sig, eftersom man då kan kombinera de autentiska murarna i ruinrummet med nyanlagda strukturer som antyder fästningsverkens reella storlek.

Georadar och synliggörande: En sidoeffekt av slottsundersökningarna är att samtliga de större ytor inom det forna fästningsområdet där man kan förvänta sig murar och andra byggnadslämningar nu har karterats med GPR (georadar). Förutom Västra kajen finns karteringar utförda på Brahegymnasiets tidigare skolgård/ idrottsplats (idag parkering), i Braheparken och i hela Rådhusparken. Det vore således möjligt att synliggöra slottet med dess exakta läge utifrån dessa karteringar. Ett Jönköpings slott som återtagit sin plats i stadsrummet kräver "bara" rätt formspråk och lämplig teknik i utförandet. Här finns stora möjligheter att skapa något verkligt nytt!

2012-08-26 – **Rosenlunds herrgårdspark** – de arkeologiska upptäckterna presenteras på plats i samband med Arkeologidagen 2012.

2012-08-29=>09-02 – **EAA 2012** (*European Association of Archaeologists*) i Helsingfors. Internationell arkeologikonferens

med 1200 deltagare. Länsmuseum presenterade föredraget *The Battle and its Aftermath. Tracing the Danish Invasion of 1567* om det pågående slagfältsprojektet **Getaryggen 1567** vid sessionen **War! Conflict Archaeology and its Role in the Study of the Past and Present of Europe**. Konferensen gav tillfälle till presentationer av hur länsmuseum arbetar för en bred publik. Informella kontakter togs och ett internationellt nätverksbyggande för framtiden påbörjades.

- Föredraget kommer att publiceras i en engelskspråkig konferensvolym som ges ut under hösten 2014.

2012 (hösten) **ReVision** – rapportarbete utförs.

2012-09-18 **ReVision** – lägesrapport lämnas till museichefen.

2012-10-16 – **Stadsbyggnadsvisionen**. Seminarium (½ dag) och diskussion kring kommunens planer. Hölls på Spira i kommunens regi.

2012-10-17 – **Tidigmoderna städer**. Seminarium inom *The Early Modern Town Project* på Institutionen för Historiska studier, Göteborgs Universitet.

2012-11-15 – **Landskaparna**. Nätverksmöte om landsbygdsarkeologi. Presentation av projekt *Getaryggen 1567* med visning av slagfältet samt byarna Västra Jära och Vallgård.

2013 – Året då museet kunde casha in!

Under 2013 skedde enormt mycket – framförallt den kraftansamling som museets återinvigning innebar på alla plan. När det gäller arkeologin ingår två delutställningar redan från början i projektet **100 x Kulturarv**; nämligen både Sagaholmshögen och Jönköpings slott. Samtidigt var det möjligt att föra ut vårt nya arbetssätt och de resultat som uppnåtts i en rad olika sammanhang; både inom och utom landets gränser. Utställningar, konferenser och nätverksbyggande har givit mycket goda resultat; länsmuseumets arkeologiska verksamhets syns och intresserar en allt bredare publik!

2013 - januari/ februari) – **100 x kulturarv**. Arbete med det arkeologiska materialet till utställningen samt service till de gymnasieelever som byggde dess dataspel, respektive skrev posters om stadens historia.

2013 (januari/ februari) – **The City Fortress Project**. Internationellt utställningsprojekt om 1600-talets fästningsstäder kring Östersjön. Samarbete initierat av SFHM (Statens Försvarshistoriska Museer) och motsvarande organisation i Estland. Vandringsutställning som bland annat står i Tallinn och Narva innan den kommer till Sverige 2014. Länsmuseum bidrog med utställningstexter och illustrationer kring den ofullbordade fästningsstaden Jönköping.

- Projektet avslutas med en konferens och en engelskspråkig bok i september 2014.

2013-02-19/22 **Urban Variation**. Internationell konferens anordnad av Institutionen för Historiska Studier, Göteborgs Universitet. Stor bredd med teman kring modernitet och urbanitet under den tidigmoderna perioden. Länsmuseum bidrog med föredraget *With Our Meagre Resources... Jönköping – an unfinished fortified town of the 17th century*. En summering av de arkeologiska resultaten från trettio år av stadsarkeologi inom stadsdelen Öster, dvs. Gustav II Adolfs nya stad.

2013-03-04 – **Länsmuseum återinvigs!** I utställningen **100 x Kulturarv** ingår två delmoment som centreras kring arkeologiska resultat:

- **Sagaholmshögen** – där ny teknik används för att visualisera ett gammalt, välkänt objekt vilket ger en helt ny uppfattning av monumentet. Pedagogisk och lättbegriplig visualisering i 3D!
- **Jönköpings slott** – en berättelse baserad på nyligen utgrävt material, men centrerat kring två historiskt kända människor – inte på föremålen som sådana. Ett dataspel om slottets historia har konstruerats av elever från Ädelfors folkhögskola med länsmuseumets Johan Billingstensom kontaktman.
- **Jönköpings historia** – elever från Pehr Brahe-gymnasiet fick i uppgift att plocka ut händelser ur stadens historia och därefter presentera dem i form av löpsedlar eller posters med dagens formspråk.

2013-03-23 – **MAS årsmöte 2013**. (Marinarkeologiska sällskapet). Länsmuseum bidrog med ett föredrag om Jönköpings waterfront archaeology. Återigen ett nätverksskapande i nytt sammanhang.

2013-03-26 – **M-ARK**. Nätverksmöte för historisk arkeologi inom organisationen M-ARK. Länsmuseum redogjorde för slottsundersökningarna och vart de kan komma att leda.

2013-04-04 – **När tillvaron kollapsar.** Forskarseminarium vid Institutionen för Arkeologi, Lunds Universitet. Tema om bebyggelse och spåren efter krig. Länsmuseum deltog med ett föredrag kring undersökningarna vid Getaryggen och följderna av 1567 års krigståg.

2013-04-11 – **Richard Potter.** Diskussionsmöte kring möjligheterna att Länsmuseum skulle kunna stödja Richard Potters eventuella avhandlingsarbete kring 3D-visualisering av arkeologiska objekt och rekonstruktioner. En mycket tilltalande möjlighet som tyvärr föll på krasst ekonomiska överväganden.

2013-04-13 – **Sverige 3.0.** Nätverkets andra maratonmöte hölls i Stapelbäddsparken i Malmö. Tolv (12!) timmar av diskussioner och arbetsuppgifter fokuserade på vilket Sverige vi vill ha i en nära framtid. Allt samlat under temat *Förstånd istället för motstånd. Närhet istället för avstånd.* Grundtanken är att våga ta samtalet och mötet som medel till en varaktig förändring. Se <http://inteen-framling.se/2014/02/18/navids-story-om-sverige-3-0> för en bakgrund till ett nätverk som idag har drygt 1100 medlemmar runt om i landet. Initiativtagare Navid Modiri och Kajsa Balkfors (f.d. Cirkus Cirkör). **Länsmuseum** lyfte fram arbetet med 100 x Kulturarv som ett nytt sätt att bredda verksamheten vid ett museum.

2013-04-17/18 – **Agrarseminarium** i Länsmuseumets regi. Ett avstamp inför syntesarbete. Bred uppslutning från hela landet och kontaktnät utvecklas.

2013-04-24/25 – **Rosenlunds herrgårdspark.** En kontrollgrävning av de tidigare georadarresultaten genomfördes i parken med syfte att kontrollera de tolkningar som byggts på GPR-kartorna - hur väl stämmer dessa med verkligheten? Undersökningen genomfördes som en forskningsgrävning, delfinansierad av länsstyrelsen och Malmstensfonden.

- En rapport (JLM 2013:29) och flera artiklar har spritt resultaten.

2013-05 – En sammanfattning av vad som hittills skett inom projekt ReVision ställdes samman inför **Malmstensfondens** årliga möte som hölls den 3 juni 2013.

2013-05-27/31 – **Bollarp.** Undersökningarna av 1500-talsgården med dess medeltida föregångare tillsammans med Vireda hembygdsförening och skolelever från Vireda skola, femte klass, fortsatte. Det handlade om praktiska möten med en historisk verklighet i samband med friläggandet av en medeltida rökstuga.

2013-05-30 – **Stadens Gröna Rum.** Presentation på plats av Rosenlunds herrgård med den nyupptäckta gustavianska parken. Stor publiktillströmning.

2013-06-14/15 – **Paradise Regained. Tidigmoderna trädgårdar i fiktion och verklighet, i teori och praktik.** Tvärvetenskaplig trädgårdshistorisk konferens anordnad av Göteborgs Universitet. Länsmuseum bidrog med ett föredrag om parken vid Rosenlund, hur anläggningen skall tolkas och möjligheterna vid en restaurering. Mer nätverksbyggande bortom de traditionellt arkeologiska gränserna.

- Föredragen utkommer i bokform under 2014.

2013-07-31 – Möte med **Ella Fronczak**, ny kulturchef i Jönköpings kommun, kring frågan hur kunskaperna om stadens arkeologi bäst skall kunna utnyttjas och spridas.

2013-09-04/08 – **EAA 2013 (European Association of Archaeologists)** i Plzen, Tjeckien. Internationell arkeologikonferens med 1300 deltagare. Länsmuseum presenterade två föredrag – *Far Behind the Front. The Ambitions and Shortcomings of an Aspiring Military State in the 17th Century* (redogör för Jönköpings roll som fästnings- och faktorstad utifrån de arkeologiska beläggen) och *Historical Sites and Monuments Versus Antiquarian Practice – Examples from Archaeological Surveys in woodland areas, Southern Sweden* (en syntes av erfarenheter gjorda vid arbetet med främst lämningar från jordbruk och utmarksnäringar i Jönköpings län). Konferensen gav tillfälle till presentationer av hur länsmuseum arbetar för en bred publik. Informella kontakter och internationellt nätverksbyggande för framtiden.

- Föredragen kommer att publiceras i engelskspråkiga konferensvolym som ges ut under 2014 - 2015.

2013-11-09/10 – Konferensen **Encountering the 'Other' – Understanding Oneself: Colonialism, Ethnic Diversity and Everyday Life in Early Modern Sweden and New Sweden** avhölls i Lund som ett samarrangemang mellan Institutionen för Arkeologi, Lunds Universitet, the University of Delaware, the Swedish-American Museum in Philadelphia, the Nanticoke Lenni-Lenape Tribal Nation, and The Council of Northeast Historical Archaeology. Delar av konferensen sändes direkt mellan Sverige och USA. Samtliga föredrag filmades och har lagts ut på nätet. Länsmuseum bidrog med två inlägg – om undersökningarna av 1500-talsgården Bollarp i Vireda, respektive de tyska textilarbetarnas situation i 1600-talets faktori- och fästningsstad. Och det var första gången vi prövar en on-line konferens fullt ut!

- Föredragen kommer att publiceras i en engelskspråkig konferensvolym som ges ut under första halvåret 2015.

År 2014 – året då bitarna faller på plats

Under 2014 har flera långsiktiga projekt hamnat i ett läge där saker och ting förverkligas. Syntesboken om stormaktstidens Jönköping som varit föremål för diskussioner alltsedan 2009 publiceras till hösten. Kommunens utredning om Rosenlunds framtid gick helt i linje med de förslag och rekommendationer som gjorts från länmuseets sida. Fullmäktiges beslut blev att herrgården förblir i kommunen ägo och restaureras; ett beslut som vi till stor del har de arkeologiska utgrävningarna att tacka för! Ruinrummet under nybygget på Slottskajen har börjat ta form och det är dags att fundera på en utställning och visualisering av slottet i stadsrummet. Projektet *Getaryggen 1567* arbetar sannolikt sista säsongen med själva slagfältet; nu planeras en fortsättning som istället skall studera den bygd som drabbades av krigets härjningar. Och museets verksamhet generellt har breddats – nya grupper är aktiva i huset samtidigt som besökarna hittat tillbaka efter den långa stängningen!

2014-02-25 – Föreläsning **Den brinnande bygden** på Fokus, stadsbiblioteket i Jönköping. Resultaten från slagfältsprojektet "Getaryggen 1567" presenterades för en rekordstor publik – 172 åhörare (fullsatt sal).

2014-02-27 – **Ruinrummet på Slottskajen** var tillgängligt för första gången. Planeringsmöte på plats kring visualisering och utformning av Jönköpings första publiktillgängliga del av den försvunna fästningen. Hur skall vi bäst utnyttja de autentiska murarna i den stora berättelsen? Hur synliggör man resten av slottet?

2014-03-07 – Jönköpings kommun offentliggör utredningen **Framtida användning av Rosenlunds herrgård och dess omgivning** som i hög grad bygger på de resultat och förslag som framkommit vid länmuseets undersökningar på Rosenlund. Utredningens tydliga rekommendation om ett fortsatt kommunalt ägande, renovering och återställande samt anläggningens framtida användning får ses som en avgjord framgång för länmuseet och det trädgårdsarkeologiska arbete som utförts!

2014-03-17 – Planeringsmöte. **ReVisions** avrapportering.

2014-03-27 – **Odla i ditt kvarter**. Föreläsning om stadsodling, varför och hur, samt några internationella utblickar. Hålls av Niklas Wennberg från *Stadsjord Göteborg* i Stadsbyggnadsvisionens regi

2014-03-30 – Utställning om projektet/boken **Egna röster, egna bilder** på Stortorget i Malmö. Träffar *Hidde Iyo Dhaqans* representanter och projektledaren Lasse Flygare som visade och berättade om arbetet.

2014-05-02 – **Danmarks Borgcenter**. Inspirationsbesök på det nyinvidgade museet. Idéer hämtas till det kommande arbetet med visualiseringen av Jönköpings slott.

2014-09 – Syntesvolymen **Stormaktsstaden Jönköping. 1614-2014** som varit under arbete från andra halvåret 2012 färdigställs och publiceras. I bokens 22 kapitel (av 17 olika författare) ges en bred framställning av den nya kunskap kring Gustav II Adolfs nya Jönköping som tre decennier av stadsarkeologiska undersökningar har bidragit med.

2014-09-21 – **Historiedag på länmuseet**. En rad föredrag kring teman från boken **Stormaktsstaden**, presenterade av respektive författare.

... och fortsättning följer!!!

Projekt ReVision började med ett problem. I Jönköping, Sveriges förmodligen bäst undersökta 1600-talsstad, var det svårt att nå ut med de arkeologiska resultaten. Men berättelserna fanns; rätt förmedlade skulle de kunna engagera och förvåna. De handlade om en stad som var ett av stormaktens viktigaste projekt; ett centrum för modernitet, kulturmöten och ny teknik. Men också en stad präglad av krigets olika hantverk, en stad vars invånare antingen var militärer eller producerade för krigsmaktens räkning. Hur stämde detta med självbilden? Mot frireligiositetens landsortsstad, Smålands Jerusalem? Det fanns ett klart behov av att förmedla all ny kunskap om vår stad!

Här ligger bakgrunden till ReVision; i behovet av att kommunicera omtumlande arkeologiska resultat på en plats med ett påfallande kort minne. Speciellt som denna stad närmade sig ett viktigt märkesår – fyrahundraårsjubileet för Gustav II Adolfs nya Jönköping.

ReVision har under de senaste åren byggt upp ett brett kontaktnät över hela Norden. Vi har mött, sett och inspirerats av så mycket engagemang, nytankande och vilja att berätta. Att historien spelar en viktig roll står helt klart, men frågan är vilka metoder som lämpar sig för "de stora berättelserna"? Och vilka passar för det nära, det greppbara? Ögonblicksbilder som skapar förståelse för de människor som levde och verkade i en tid som kan verka så annorlunda?

Lika viktigt är att dessa berättelser når ut till alla intresserade grupper i dagens samhälle, inte enbart de traditionella museibesökarna. Hur gör vi museet till en plats som välkomnar och inkluderar? Och hur speglar vi den spretighet, den mångfald och dynamik som alltid utgjort stadens verkliga liv och innehåll?

I rapporten granskas projekt som berör dessa frågor utifrån olika förutsättningar. Spännvidden är stor, såväl tematiskt som geografiskt. Därpå följer några av läns museets egna insatser under åren 2010 till 2014. Mycket har hänt när det gäller vårt sätt att kommunicera. Det finns förstås inga enkla lösningar. Men förhoppningsvis kan ReVision ange en riktning, en kurs värd att följa i den fortsatta verksamheten!

